

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง คุณลักษณะของครูที่สัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงานของครูในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ในเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก ผู้วิจัยได้ศึกษา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีอยู่ทั้งในประเทศ และต่างประเทศ เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับการวิจัย ซึ่งจะได้นำกล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ เป็นลำดับดังนี้

1. สภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ในเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก
2. แนวคิด หลักการเกี่ยวกับผลการปฏิบัติงานของครู
3. แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของครู
 - 3.1 ด้านการสอน
 - 3.2 ด้านวิชาการ
 - 3.3 ด้านสุขภาพกายและจิต
 - 3.4 ด้านมนุษยสัมพันธ์
 - 3.5 ด้านคุณธรรมและความประพฤติ
 - 3.6 ด้านบุคลิกภาพ
 - 3.7 ด้านการอบรม แนะนำและการปกครอง
 - 3.8 ด้านการเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย
4. คุณลักษณะของครูที่สัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงานของครูในสถานศึกษา
5. ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ในเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก

เขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก ครอบคลุมพื้นที่ 8.3 ล้านไร่ ใน 3 จังหวัด คือ ชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา แบ่งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษออกเป็น 7 เขต ได้แก่ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 1-3 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระยอง เขต 1-2 และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศะเชิงเทรา เขต 1-2 (สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 3, 2546, หน้า 1) ในปีการศึกษา 2548 มีครูในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา จำนวน 19,020 คน

1. จังหวัดชลบุรี แบ่งเขตพื้นที่การศึกษออกเป็น 3 เขต มีสถานศึกษาในสังกัดทั้งสิ้น 457 โรงเรียน จำนวนครู 9,354 คน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 1 ประกอบด้วย อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอบ้านบึง อำเภอหนองใหญ่ มีสถานศึกษาในสังกัดจำนวนทั้งสิ้น 169 โรงเรียน จำนวนครู 3,643 คน

1.2 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 2 ประกอบด้วย อำเภอพนัสนิคม อำเภอนันทกาน้ำ อำเภอพานทอง อำเภอบ่อทอง และกิ่งอำเภอเกาะจันทร์ มีสถานศึกษาในสังกัดจำนวนทั้งสิ้น 138 โรงเรียน จำนวนครู 2,098 คน

1.3 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 3 ประกอบด้วย อำเภอบางละมุง อำเภอศรีราชา อำเภอสัตหีบ และอำเภอเกาะสีชัง มีสถานศึกษาในสังกัดจำนวนทั้งสิ้น 150 โรงเรียน จำนวนครู 3,613 คน

2. จังหวัดระยอง แบ่งเขตพื้นที่การศึกษออกเป็น 2 เขต มีสถานศึกษาในสังกัดทั้งสิ้น 261 โรงเรียน จำนวนครู 4,393 คน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระยอง เขต 1 ประกอบด้วย อำเภอเมืองระยอง อำเภอบ้านฉาง อำเภอบ้านค่าย อำเภอปลวกแดงและกิ่งอำเภอนิคมพัฒนา มีสถานศึกษาในสังกัดจำนวนทั้งสิ้น 159 โรงเรียน จำนวนครู 3,017 คน

2.2 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระยอง เขต 2 ประกอบด้วย อำเภอแกลง อำเภอวังจันทร์ และอำเภอเขาชะเมา มีสถานศึกษาในสังกัดจำนวนทั้งสิ้น 102 โรงเรียน จำนวนครู 1,376 คน

3. จังหวัดฉะเชิงเทรา แบ่งเขตพื้นที่การศึกษออกเป็น 2 เขต มีสถานศึกษาในสังกัดทั้งสิ้น 376 โรงเรียน จำนวนครู 5,273 คน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะเชิงเทรา เขต 1 ประกอบด้วย อำเภอเมือง จะเชิงเทรา อำเภอบางน้ำเปรี้ยว อำเภอบางปะกง และอำเภอบ้านโพธิ์ มีสถานศึกษาในสังกัด จำนวนทั้งสิ้น 193 โรงเรียน จำนวนครู 3,167 คน

3.2 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจะเชิงเทรา เขต 2 ประกอบด้วย อำเภอบางคล้า อำเภอพนมสารคาม อำเภอสนามชัยเขต อำเภอราชสาส์น อำเภอแปลงยาว อำเภอท่าตะเกียบ และกิ่งอำเภอคลองเขื่อน มีสถานศึกษาในสังกัดจำนวนทั้งสิ้น 183 โรงเรียน จำนวนครู 2,106 คน

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามีภารกิจบริหารการศึกษาระดับพื้นฐาน 3 ระดับ ตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, หน้า 39-40)

1. การจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา โดยปกติเป็นการจัดการศึกษาให้แก่เด็กที่มี อายุ 3-6 ปี เพื่อเป็นการวางรากฐานชีวิต และการเตรียมความพร้อมของเด็กทั้งร่างกาย และจิตใจ สติปัญญา อารมณ์ บุคลิกภาพ และการอยู่ร่วมกันในสังคม

2. การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งวางรากฐานเพื่อให้ผู้เรียนได้ พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ทั้งในด้านคุณธรรม จริยธรรม ความรู้ และความสามารถ ขั้นพื้นฐาน โดยปกติใช้เวลาเรียนหกปี ซึ่งเด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับทุกคนได้ เข้าเรียนและเรียนจบหลักสูตรการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 17 ซึ่งกำหนดให้เด็กที่มีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดต้องเรียนใน สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ

3. การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา แบ่งเป็น 2 ระดับ ดังนี้

3.1 การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนา คุณลักษณะที่พึงประสงค์ในด้านต่าง ๆ ต่อจากระดับประถมศึกษา เพื่อให้รู้ความต้องการ ความ สนใจ และความถนัดของตนเอง ทั้งในด้านวิชาการ และวิชาชีพ ตลอดจนความสามารถในการ ประกอบการทำงานและอาชีพตามควรแก่วัย โดยปกติใช้เวลาเรียน 3 ปี ตามนโยบายการขยายโอกาส ทางการศึกษาขั้นพื้นฐานจาก 6 ปี เป็น 9 ปี เป็นการศึกษาภาคบังคับ

3.2 การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ ผู้เรียนได้ศึกษาตามความถนัด และความสนใจ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อในระดับ อุดมศึกษาหรือการประกอบอาชีพ รวมทั้งการพัฒนาคุณธรรม เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไข เพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ส่งผลให้การจัดการศึกษามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างรูปแบบ กระบวนการจัดการเรียนการสอน การบริหารจัดการ และระบบสนับสนุนต่าง ๆ เช่น ด้าน

งบประมาณ อุปกรณ์ เครื่องมือ เทคโนโลยี ตลอดจนเปลี่ยนวิธีคิดให้สอดคล้องกับสังคมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบด้วย การปฏิรูปการศึกษา 5 ด้าน คือ 1) การปฏิรูประบบการศึกษา 2) การปฏิรูปการเรียนรู้ 3) การปฏิรูประบบการบริหาร และจัดการศึกษา 4) การปฏิรูปครู คณาจารย์ บุคลากรทางการศึกษา และ 5) การปฏิรูประบบทรัพยากร และการลงทุนเพื่อการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาจึงควรสร้างโอกาสให้ประชาชนทุกระดับสามารถได้รับการศึกษา และเรียนรู้ได้เต็มที่ตามศักยภาพ ความพร้อม และความต้องการของตนเอง (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2546, หน้า 2) ประกอบกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) กำหนดให้จังหวัดชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา เป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนาเป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลักของประเทศ เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ เพื่อสนับสนุนการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมไปสู่ส่วนภูมิภาคอย่างเป็นระบบ เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมหลัก และอุตสาหกรรมต่อเนื่องอย่างสมบูรณ์ เพื่อเป็นแหล่งสร้างคนที่สำคัญเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง (พรรณพร หลุทัยถาวร, 2542, หน้า 13) ประกอบกับสภาพของสถานศึกษามัธยมศึกษาในภาคตะวันออกในปัจจุบัน ต้องเผชิญกับปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงในหลายรูปแบบ ทั้งด้านการบริหารจัดการและปัญหาด้านคุณภาพการศึกษา เนื่องจากผลการประเมินคุณภาพการศึกษาของกรมวิชาการ ปี พ.ศ. 2540 พบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีคะแนนเฉลี่ยจากการทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำกว่าร้อยละ 50 ของคะแนนเต็ม เกือบทุกรายวิชาที่ทำการประเมิน และจากรายงานผลการตรวจราชการ ประจำปีงบประมาณ 2542 ของผู้ตรวจราชการ เขตการศึกษา สรุปว่าคุณภาพการศึกษาอยู่ในระดับต้องปรับปรุง เนื่องจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในระดับชั้นต่าง ๆ อยู่ในเกณฑ์ต่ำ (กรมวิชาการ, 2545, หน้า 1) ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องเร่งหาทางแก้ไขโดยด่วน นอกจากนี้ โรงเรียนมัธยมศึกษาในภาคตะวันออก ยังต้องดำเนินการปฏิรูปการเรียนการสอน เร่งจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการวัด และประเมินผลที่มีการปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ทำให้บุคลากรต้องรับภาระงานที่หนักทั้งด้านการจัดการเรียนการสอน งานพิเศษและงานอื่น ๆ (สุรศักดิ์ ศรีณรินทร์, 2546, หน้า 3-4) ซึ่งภาระงานที่หนักนี้ทำให้บางครั้งบุคลากรขาดความรับผิดชอบ และทุ่มเทในงานที่ได้รับมอบหมายอื่นที่นอกเหนือจากการสอน ซึ่งต้องรับผิดชอบอยู่มากแล้ว ดังนั้น การจัดการศึกษาในเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก จะต้องพัฒนาให้สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษา การขยายตัวทางเศรษฐกิจและความต้องการทางการศึกษาของชุมชน ดังนี้ (ธวัช พุทธรักษา, 2542, หน้า 21)

1. ขยายการศึกษาทุกระดับทุกประเภทเพื่อสนองความต้องการของชุมชน และรองรับการเจริญเติบโตของเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก

1.1 ขยายการศึกษาในสถานศึกษาทุกระดับที่มีอยู่เดิมในระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ควรต้องเตรียมในเรื่องครูและอาคารสถานที่ สำหรับการอาชีวศึกษา และอุดมศึกษา ควรจะต้องเปิดสอนวิชาการสาขาต่าง ๆ เพิ่มเติม เพื่อช่วยผลิตกำลังคนรองรับความเจริญเติบโตของท้องถิ่นและภูมิภาค โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยบูรพา สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล (วิทยาเขตบางพระ) วิทยาลัยเทคนิคระยอง และวิทยาลัยเกษตรกรรมสัตหีบ ซึ่งจะต้องเป็นสถาบันอาชีวศึกษา และอุดมศึกษาหลักของภาคตะวันออก ต่อไป

1.2 ขยายการศึกษาโดยการจัดตั้งสถานศึกษาใหม่ โดยเฉพาะในเขตอุตสาหกรรม และเขตชุมชนเมืองใหม่ ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะมีความต้องการสถานศึกษาเพิ่มขึ้นอีก ในระดับการศึกษา ตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษา จนถึงระดับมัธยมศึกษา ซึ่งรัฐควรส่งเสริมให้เอกชนเข้ามาลงทุนจัดตั้งโรงเรียนเอกชนที่มีมาตรฐานเพื่อสนองความต้องการของผู้ปกครองที่มีฐานะเศรษฐกิจระดับกลางขึ้นไป นอกจากนี้ยังเป็นการดึงดูดผู้ปกครองที่เป็นนักวิชาชีพชั้นสูง ซึ่งเป็นผู้ที่มีรายได้ดี มีความรู้ ความสามารถ ให้อยพยครอบครัวเข้ามาตั้งรกรากในท้องถิ่น เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

1.3 ขยายบริการในการฝึกอบรมวิชาชีพ ให้หลากหลายทั้งในรูปแบบเนื้อหา และวิธีการในพื้นที่ที่มีความต้องการเพิ่มเติมในด้านช่างเครื่องยนต์ ช่างไฟฟ้า ช่างอิเล็กทรอนิกส์ ช่างเชื่อม ตัดเสื้อผ้า พิมพ์ดีด บัญชี คอมพิวเตอร์ และภาษาต่างประเทศ

2. ปรับปรุงคุณภาพการศึกษาทุกระดับทุกประเภทให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของชาวภาคตะวันออก โดย

2.1 พัฒนาเนื้อหาวิชาการด้านสังคมศาสตร์ทุกระดับการศึกษา การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้น และผลกระทบที่ตามมา

2.2 พัฒนาเนื้อหาวิชาการที่เกี่ยวกับการงานพื้นฐานอาชีพ (Career Orientation) โดยเฉพาะทักษะเบื้องต้นที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน และการทำงานในยุคปัจจุบัน

2.3 พัฒนาการเรียนการสอนด้านจริยธรรมและค่านิยม เพื่อปลูกฝังจริยธรรม และค่านิยมที่สำคัญ ๆ เช่น ความซื่อสัตย์ อดทน ตรงต่อเวลา ฯลฯ โดยเน้นการแทรกเสริมเข้าไปในเนื้อหาของหลักสูตรการศึกษาในทุกระดับ

2.4 การพัฒนาเนื้อหาวิชาการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ให้ผู้เรียนรู้จักเข้าใจ สามารถใช้และพัฒนาวิทยาศาสตร์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป

2.5 พัฒนาระบบการนิเทศให้มีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาคุณภาพของผู้บริหารสถานศึกษา และครูให้มีความพร้อมทั้งด้านวิชาการ เนื้อหา และกระบวนการเรียนการสอนให้ทันต่อเหตุการณ์

2.6 พัฒนา และส่งเสริมการวิจัย และพัฒนา โดยเฉพาะสถาบันระดับอุดมศึกษาในเขตพื้นที่ จะต้องพัฒนาในทางวิชาการให้ถึงจุดที่สามารถทำวิจัยและพัฒนาเรื่องสำคัญ ๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม ทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคมที่จะมีผลกระทบต่อสวัสดิภาพของสังคมและชุมชน

3. จัด และส่งเสริมการจัดการศึกษาสำหรับประชาชน ให้สถาบันการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งหน่วยงานทั้งของรัฐ และเอกชน จัดและส่งเสริมการจัดการศึกษาสำหรับประชาชน โดยเฉพาะผู้ใหญ่ และเด็กที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว โดยมุ่งให้บริการข่าวสารข้อมูลที่ควรจะต้องรู้ และเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาในเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก จะต้องพัฒนาให้สอดคล้องสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และความต้องการการศึกษาของชุมชนที่รัฐบาลกำหนดไว้มี 2 ข้อหลัก คือ การจัดการศึกษาทุกระดับทุกประเภทเพื่อสนองความต้องการของชุมชน และรองรับการเจริญเติบโตของเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก และการปรับปรุงคุณภาพการศึกษาทุกระดับทุกประเภท ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า องค์การ หน่วยงานหรือบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก จะต้องมีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นปัจจัยที่จะผลักดันองค์การให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ อันได้แก่ คุณลักษณะของครู และผลการปฏิบัติงานของครู

แนวคิด หลักการเกี่ยวกับผลการปฏิบัติงานของครู

การนิยามผลการปฏิบัติงาน (Defining performance)

โดยทั่ว ๆ ไป เราจะทราบว่าต้องประเมินผลการปฏิบัติงานว่าจะประเมินอะไรนั้น กระทำได้ด้วยการพิจารณาจากคำพจน์ลักษณะงาน (Job Description) ของตำแหน่งงานนั้น ๆ ได้โดยตรง แต่การจะนำลักษณะงานที่ค่อนข้างเป็นนามธรรมมาเป็นรูปธรรมที่สามารถวัดได้นั้น ต้องเข้าใจองค์ประกอบของผลการปฏิบัติงานก่อน ผลการปฏิบัติงาน (Performance) มีองค์ประกอบ 4 ส่วน ได้แก่ (1) การนิยามบุคลิกลักษณะของผู้ปฏิบัติงาน (The Performer)

(2) การนิยามพฤติกรรมและภารกิจ (Behavior and Tasks) (3) การนิยามผลลัพธ์ที่จะบรรลุ (Results) (4) การนิยามสถานการณ์ (Situations) ว่าสิ่งต่าง ๆ ข้างต้นเหล่านั้นควรเกิดขึ้นในสถานการณ์ใดบ้าง และเป็นสถานการณ์ที่ต้องนำมาใช้ประเมินผู้ปฏิบัติการ (พรเพ็ญ เพชรสุขศิริ, 2544, หน้า 2)

ความสำคัญของผลการปฏิบัติงาน

ผลการปฏิบัติงานมีความสำคัญทั้งต่อพนักงาน ผู้บังคับบัญชาและองค์กร (อลงกรณ์ มีสุทธา และ สมิต สัจฉกร, 2539, หน้า 2) ดังนี้คือ

1. ความสำคัญต่อพนักงาน พนักงานย่อมต้องการทราบว่า ผลการปฏิบัติงานของตนเป็นอย่างไร มีคุณค่าหรือไม่เพียงใดในสายตาของผู้บังคับบัญชา มีจุดบกพร่องที่ควรจะต้องปรับปรุงหรือไม่ เมื่อมีการประเมินผลการปฏิบัติงาน และแจ้งผลให้พนักงานทราบก็จะได้รับรู้ว่าการปฏิบัติงานเป็นอย่างไรหากไม่มีการประเมินผล พนักงานก็ไม่มีทางรู้ถึงผลการปฏิบัติงานของตนว่า มีส่วนใดที่ควรจะต้องแก้ไขและส่วนใดควรจะปรับปรุง พนักงานที่ผลการปฏิบัติงานในระดับคืออยู่แล้ว ก็จะได้เสริมสร้างให้มีผลการปฏิบัติงานดียิ่งขึ้น
2. ความสำคัญต่อผู้บังคับบัญชา ผลการปฏิบัติงานของพนักงานแต่ละคน ย่อมส่งผลต่อการปฏิบัติงานโดยส่วนรวมในความรับผิดชอบของผู้บังคับบัญชา การประเมินผลการปฏิบัติงานของพนักงานจึงมีความสำคัญต่อผู้บังคับบัญชา เพราะจะทำให้รู้ว่าพนักงานมีคุณค่าต่องานหรือต่อองค์กรมากน้อยเท่าใด จะหาวิธีส่งเสริม รักษา และปรับปรุงผลการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างไร ควรจะให้ทำหน้าที่เดิมหรือสับเปลี่ยนโอนย้ายหน้าที่ไปทำงานใด จึงจะได้ประโยชน์ต่อองค์กรยิ่งขึ้น หากไม่มีการประเมินผลการปฏิบัติงานก็ไม่สามารถจะพิจารณาในเรื่องเหล่านี้ได้
3. ความสำคัญต่อองค์กร เนื่องจากผลสำเร็จขององค์กรมาจากผลการปฏิบัติงานของพนักงานแต่ละคน ดังนั้นการประเมินผลการปฏิบัติงานของพนักงานจะทำให้รู้ว่า พนักงานแต่ละคนปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายจากองค์กรอยู่ในระดับใด มีจุดเด่นหรือจุดด้อยอะไรบ้าง เพื่อองค์กรจะได้หาทางปรับปรุงหรือจัดสรรพนักงานให้เหมาะสมกับความสามารถซึ่งจะทำให้การดำเนินงานขององค์กรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

เนื่องจากการประเมินผลการปฏิบัติงานมีความสำคัญ และมีประโยชน์ต่อการบริหารงาน ดังที่กล่าวมา หน่วยงานต่าง ๆ จึงกำหนดให้มีการประเมินผลการปฏิบัติงานขึ้นภายในหน่วยงานของตน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการประเมินผลการปฏิบัติงานจะไม่ใช่วิธีที่แปลกใหม่สำหรับประเทศไทย เพราะมีการนำมาใช้ในหน่วยงานต่าง ๆ เป็นระยะเวลานานพอสมควรแล้วก็ตาม แต่วิธีการจะนำมาใช้ให้เหมาะสม และเกิดประสิทธิผลอย่างจริงจังแก่หน่วยงานต่าง ๆ มิใช่เรื่องง่าย

เนื่องจากขนาด ประเภท และลักษณะของหน่วยงานมีความแตกต่างกัน ฉะนั้น การวางระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานจึงมีความสำคัญจำเป็นต้องดำเนินการอย่างรอบคอบ เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมาในภายหลังจากที่นำระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานมาใช้ เช่น การต่อต้านจากผู้บังคับบัญชาที่ทำหน้าที่ประเมิน การไม่ยอมรับของพนักงานผู้รับการประเมิน การไม่สามารถสรุปผลการประเมินได้หลังจากที่ทำการประเมินแล้ว ฯลฯ

มาตรฐานการปฏิบัติงาน (Performance Standard)

มาตรฐานการปฏิบัติงาน คือ “เกณฑ์ ที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้ในการวัดผลการปฏิบัติงาน” (อลงกรณ์ มีสุทธา และ สมิต สัจฉกร, 2539, หน้า 71) ลักษณะของมาตรฐานการปฏิบัติงานอาจจะระบุลักษณะของการปฏิบัติงานในเชิงปริมาณ คุณภาพ ระยะเวลา ค่าใช้จ่าย และพฤติกรรมก็ได้ มาตรฐานการปฏิบัติงาน เป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจอันดี ระหว่าง ผู้บังคับบัญชา กับ ผู้ใต้บังคับบัญชา และบุคคลอื่น ๆ ทั้งที่ต้องทำงานเกี่ยวข้องด้วย และที่มีได้เกี่ยวข้องด้วย สิ่งที่สำคัญ คือ เป้าหมายที่ผู้บังคับบัญชามุ่งหวังจะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาของตนที่อยู่ในตำแหน่งหน้าที่งานนั้น ๆ ปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จ และในขณะเดียวกันก็เป็นเป้าหมายที่ผู้ใต้บังคับบัญชาผู้นั้นจะต้องพยายามบรรลุให้ได้ตามที่กำหนดไว้ อันถือได้ว่าเป็นมาตรฐานที่จะใช้เปรียบเทียบในการประเมินผลการปฏิบัติงาน

มาตรฐานเป็นสิ่งที่ท้าทายให้ผู้ปฏิบัติงานพยายามที่จะปฏิบัติให้ได้ เพื่อแสดงถึงความสามารถของตน เป็นการง่ายที่จะไม่กำหนดมาตรฐาน และง่ายที่อาศัยการเปรียบเทียบงานที่กำลังปฏิบัติอยู่กับงานที่ปฏิบัติมาครั้งก่อน ๆ แต่การกระทำดังกล่าวย่อมไม่เป็นการเพิ่มผลิตภาพ เพราะไม่มีมาตรฐานอย่างใดที่จะเตรียมการ หรือกำหนดการปรับปรุงให้ดีขึ้น ในทำนองเดียวกัน การประเมินผู้ปฏิบัติงานจะมีความหมายเพียงเล็กน้อยถ้าการประเมิน ไม่เกี่ยวเนื่องกับมาตรฐานการปฏิบัติงานที่เหมาะสม การกำหนดให้มีมาตรฐานการปฏิบัติงานจะทำให้สามารถตรวจสอบ และ คงไว้ซึ่งระดับการปฏิบัติงานที่ดี ซึ่งถ้าขาดไปก็จะเป็นการยากที่จะควบคุมให้ดีขึ้น นอกจากนั้นการมีมาตรฐานการปฏิบัติงานจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานทุกคนทราบถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละคนว่าจะต้องปฏิบัติงานให้มีลักษณะอย่างไร

การประเมินผลการปฏิบัติงานภายในโรงเรียน

องค์การทุกองค์การ และหัวหน้างานทุกคน ทุกระดับ มีความปรารถนาอันยิ่งใหญ่ที่จะบริหารงานขององค์การ หรืองานที่ได้รับผิดชอบดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ (อุทัย หิรัญโต, 2537, หน้า 185) การที่จะใฝ่หามาให้ได้ซึ่งความสามารถหรือความต้องการดังกล่าว องค์การจะต้องระดมสรรพกำลังเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานอย่างเข้มแข็ง โดยใช้วิธีการ

ต่าง ๆ เช่น การประเมินผลการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งของการบริหารงานบุคคลที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ ต้องระดมพลังของทุกคนในองค์กรให้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเต็มใจ และเต็มกำลังความสามารถ เพื่องานจักได้บรรลุเป้าหมาย ดังที่ สมพงษ์ เกษมสิน (2536, หน้า 146) ได้เสนอว่า ผลการปฏิบัติงานของทุกคนในองค์กรจำเป็นต้องได้รับการตรวจตรา และประเมินผลงานเหล่านั้นว่าสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี มีคุณค่าถูกต้องตามมาตรฐานที่กำหนดไว้เพียงใดหรือไม่ ซึ่งข้อมูล หรือผลที่ได้จากการประเมินดังกล่าว ทำให้ผู้บริหารขององค์กร หรือหน่วยงานนั้น ๆ สามารถวางแผนแก้ไขส่วนที่บกพร่องต่าง ๆ ให้ถูกต้อง และดีขึ้น อีกทั้งเป็นการให้โอกาสผู้บริหาร และผู้ใต้บังคับบัญชาได้ทบทวนพฤติกรรมการทำงานที่ผ่านมาด้วย การประเมินผลการปฏิบัติงานมีความเกี่ยวข้องกับการทำงานของบุคคลในองค์กรตั้งแต่แรกเข้ามาปฏิบัติงานจนกระทั่งออกจากงาน ในการประเมินผลการปฏิบัติงานตามปกติประจำวัน ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานเดียวกันก็มีความเห็นในลักษณะประเมินผู้ปฏิบัติงานด้วยกันเสมอ จะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ส่วนผู้บังคับบัญชาจะใช้วิจารณญาณประเมินคุณภาพของผู้ใต้บังคับบัญชาและคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพในการทำงานระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ในขณะที่เดียวกันผู้ใต้บังคับบัญชาก็จะใช้วิจารณญาณของตนประเมินผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยกัน และเพื่อนร่วมงานในหน่วยงานของตน วิจารณญาณบางเรื่องก็จะเป็นเพียงความคิดเห็นส่วนตัวของแต่ละบุคคลเท่านั้น ดังนั้น จึงมีนักวิชาการด้านการบริหารงานบุคคลพยายามสร้างเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อวัดและประเมินผลการปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับงานแต่ละชนิด ซึ่งผลของการวัด และประเมินจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงข้อดี และข้อบกพร่องในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะเป็นข้อมูลให้ผู้บริหารประกอบการพัฒนาองค์กรต่อไป

ส่วนการประเมินผลการปฏิบัติงานในโรงเรียนนั้น เป็นการประเมินผลที่จะต้องกระทำอยู่ตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง และด้วยความร่วมมือร่วมใจของคณะครูอาจารย์ทั้งโรงเรียน และการประเมินผลการปฏิบัติงานของครูนั้น แม้หน้าที่หลักของครู คือ การสอน แต่การสอน หรือการปฏิบัติงานของครูต้องเกี่ยวข้องกับงานด้านอื่นด้วย เพราะครูเป็นบุคคลในโรงเรียน และโรงเรียนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ดังนั้น ครูต้องอยู่ในสังคม และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับหน่วยอื่นของสังคมทั้งในฐานะที่เป็นผู้ให้ และผู้รับประโยชน์จากสังคม

สิ่งที่จะต้องประเมินเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของครู มัวร์ และ นีล (Moore & Neal, 1973, pp. 245-246) กล่าวว่า การประเมินผลงานครูเป็นงานที่มีความสลับซับซ้อน จุดสำคัญก็คือไม่สามารถเปรียบเทียบการกระทำของแต่ละคน และวางมาตรฐานการปฏิบัติงานให้เป็นการตายตัว

ได้ทั้งหมด เพียงแต่จะเป็นแนวทางไปสู่จุดหมายของการประเมินนั้น ได้แบ่งเกณฑ์สำหรับการประเมินผลการปฏิบัติงานของครู ออกเป็น 3 อย่าง คือ

1. ด้านการสอน หรือด้านผลงาน ได้แก่ ผลการสอนของครู และผลการเปลี่ยนแปลงของนักเรียนที่เกิดจากการเรียนรู้

2. ด้านกระบวนการ หรือวิธีการ เพราะเชื่อว่ากระบวนการ หรือวิธีการทำงานที่ดีนั้น จะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายของงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ด้านพยากรณ์ หรือทำนายผลที่ได้ เป็นการประเมินในด้านที่เกี่ยวกับเรื่องความตั้งใจ อุปนิสัย สัมผัส การแต่งกาย กิริยาท่าทาง เขาว่าปัญญา ความขยันหมั่นเพียร และความรู้ของครู การประเมินผลงานครู ซึ่งมีหน้าที่ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ กับสัน และ ฮันท์ (Gibson & Hant, 1965, p. 242) มีความเห็นว่า ครูจะปฏิบัติงานได้ผลดี และมีความสำเร็จของงานสูง ต้องมีลักษณะที่พึงประเมิน 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ประเภทความรู้ เช่น มีความรู้ทางด้านวัฒนธรรม รู้เรื่องการสอนเป็นอย่างดี และเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในสาขาวิชาของตน มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องพัฒนาการของเด็ก และพัฒนาการเรียนรู้ มีความรู้ในการปฏิบัติงาน และมีเทคนิคในการสอนแบบต่าง ๆ

2. ประเภททักษะ กล่าวคือ จะต้องมีความสามารถในการใช้ภาษาเขียน และภาษาพูด ทำให้เด็กเข้าใจได้ง่าย มีทักษะในการเข้าผู้คน และมนุษยสัมพันธ์ มีทักษะในการค้นคว้าวิจัย และหาความรู้เพิ่มเติม หาทางแก้ปัญหอย่างถูกหลักวิชา และตรงกับข้อเท็จจริง ประการสุดท้ายจะต้องมีนิสัยรักงานครู

3. ประเภทความสนใจ ได้แก่ การสนใจนักเรียน สนใจวิชาที่ต้องสอนทุกวิชา สนใจที่จะสอน สนใจชุมชนอันเป็นที่ตั้งของโรงเรียน สนใจที่จะร่วมมือกับเพื่อนร่วมอาชีพ สนใจที่จะพัฒนาอาชีพครูให้ก้าวหน้า

อาร์มสตรอง (Armstrong, 1983, p. 76) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับเรื่องการประเมินผลการปฏิบัติงานของครูในวารสารปริ้นซิพอล (Principal) และเสนอรายการที่จะตรวจสอบหรือประเมินผลครูไว้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ครูมีความเข้าใจ และใช้จิตวิทยาประยุกต์การสอนมากเพียงใด
2. มีความสำเร็จในการสอนนักเรียนอย่างไร
3. ใช้ทักษะในการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ ในสถานการณ์ที่ต่างกันเพียงใด
4. ได้เคยประเมินผลการสอนของตนเองหรือไม่
5. สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และความสนใจของนักเรียนช่วยให้ครูขวนขวายใน

วิชาการเพียงใด

6. สิ่งอำนวยความสะดวกที่จัดขึ้นได้ช่วยให้ครูมีทักษะมากขึ้นอย่างน้อยเพียงใด
7. สิ่งอำนวยความสะดวกที่จัดขึ้นได้พัฒนาตัวครูมากเพียงใด
8. ครูได้ใช้เทคนิค และวิธีการให้เป็นประโยชน์ต่อการสอนเพียงใด
9. พฤติกรรมที่ครูแสดงออก ทำให้งานมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลตรงตาม

วัตถุประสงค์อย่างน้อยเพียงใด

10. ได้ใช้ผลประโยชน์จากข่าวสารปรับปรุงสถานะของความเป็นครูอย่างน้อยเพียงใด
11. เข้าใจ และสามารถประยุกต์หลักของการเรียนรู้มากน้อยเพียงใด
12. ได้จัดบรรยากาศแบบประชาธิปไตยในห้องเรียนเพียงใด
13. ได้ปรับตัวเข้ากับสังคม และปทัสถานของกลุ่มเพียงใด
14. ได้แนะนำนักเรียนเพื่อแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพเพียงใด
15. สามารถปรับกิจกรรมของนักเรียนให้เข้ากับสภาพของสังคมเพียงใด
16. สิ่งอำนวยความสะดวกที่จัดขึ้นได้พัฒนาขวัญของครูอย่างน้อยเพียงใด
17. ครูยอมรับความเป็นจริงของสิ่งที่ดียิ่งกว่าเพียงใด
18. จัดลำดับความสามารถของกลุ่มนักเรียนตามระดับเพียงใด
19. มีทักษะในการใช้อุปกรณ์เพียงใด
20. ใช้วิธีการของตัวเองให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาเพียงใด
21. มีการสื่อสาร หรือเสนอแนะในการพัฒนาตัวนักเรียน ให้ผู้ปกครองนักเรียน และผู้เกี่ยวข้องในสังคมได้เข้าใจได้มาก หรือน้อยเพียงใด

นอกจากนี้ ผลการวิจัยของ มัวร์ และ นีล (Moore & Neal, 1969, p. 245) ได้สรุปว่า สิ่งที่จะต้องประเมินเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของครู ได้แก่ การควบคุมชั้น ความสัมพันธ์กับนักเรียน ความสนใจของนักเรียนที่มีต่อบทเรียน ทักษะคตินักเรียนที่มีต่อความซื่อสัตย์สุจริต ความขยันหมั่นเพียร และความเชื่อมั่นในตนเอง การเตรียมบทเรียน บุคลิกภาพของครู ความตั้งใจ และความกระตือรือร้นในการสอน การควบคุมดูแล และการตรวจงานของนักเรียน ความเชื่อมั่นในตนเองของครู การสร้างทัศนคติให้แก่นักเรียนต่อโรงเรียน ความมีระเบียบวินัย

ภิญโญ สาร (2526, หน้า 284-286) ได้เสนอว่าในหลักวิชาการบริหารการศึกษา สิ่งที่น่าจะนำมาพิจารณาในการประเมินผลการปฏิบัติงานของครู คือ

1. ความรู้

1.1 ครูมีความรู้ในเนื้อหาของวิชาที่สอนเพียงพอ และกว้างขวาง

1.2 ครูควรมีความรู้เป็นอย่างดีในเรื่องวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของชุมชนนั้น ๆ เพื่อให้ความรู้แก่นักเรียน โดยสอดคล้องกับสภาพสังคมของท้องถิ่นซึ่งโรงเรียนตั้งอยู่และสอดคล้องกับลักษณะส่วนตัวของนักเรียน

1.3 ครูควรมีความรู้ในด้านพัฒนาการของเด็ก และความรู้ในด้านจิตวิทยาสังคมสำหรับเด็ก และครูเป็นอย่างไรดี เพื่อทำงานด้านการสอนและด้านมนุษยสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพ

1.4 ครูควรมีความรู้ในเรื่องวิชาครู ซึ่งประกอบด้วยเทคนิคในการสอน และระเบียบวิธีที่จะช่วยให้นักเรียนเกิดความเข้าใจ และมีความทรงจำได้ดี

1.5 ครูใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์หรือไม่ เพียงใด

2. การใช้ทักษะต่าง ๆ ในการสอน

2.1 การใช้ภาษา ทั้งภาษาพูด และภาษาเขียนถูกต้องตามหลักภาษา และสุภาพตามแบบวัฒนธรรมไทย

2.2 การประสานงานให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในหมู่นักเรียน และครู

2.3 การรู้จักใช้ผลการวิจัยทางการศึกษาประกอบการสอน การนำผลการวิจัยมาควบคุมแนวทางการสอนให้ถูกต้อง และความสามารถที่จะฝึกนักเรียนให้รู้จักแก้ปัญหาด้วยตนเอง

2.4 ความหมั่นเพียรในการทำงานของครู และการที่จะทำงานด้วยน้ำใจรักงานจริง ๆ

3. ความสนใจ และทัศนคติ

3.1 ความสนใจเด็ก

3.2 ความสนใจวิชาที่สอน

3.3 ความสนใจการสอนของตนเองตลอดจนความสนใจในการเตรียมงานสอนทุกครั้งก่อนเข้าสอน

3.4 ความสนใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน และความสนใจรอบรู้เกี่ยวกับกิจกรรมของชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่

3.5 ความสนใจที่จะให้ความรู้แก่วงการต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมช่วยส่งเสริมการศึกษาโดยส่วนรวมของประเทศชาติ

3.6 ความสนใจที่จะขวนขวายเพิ่มพูนความงอกงามในทางความรู้ของตนเอง
นอกจากนี้ ยังได้เสนอสิ่งที่ผู้บริหารควรคำนึงถึง เพื่อประกอบกับหลักเกณฑ์ดังกล่าว อันจะทำให้เกณฑ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น คือ

1. คุณสมบัติส่วนตัวของผู้ปฏิบัติงาน เช่น ระดับพื้นฐาน หรือคุณวุฒิในเรื่องการศึกษา ประสบการณ์ ความรอบรู้ ทัศนคติ มนุษยสัมพันธ์ บุคลิกภาพ ความฉลาด ไหวพริบ ความคิด

ริเริ่ม ความขยัน และความเอาใจใส่ ความสม่ำเสมอ เทคนิคในการทำงาน

2. คุณสมบัติของงานที่ทำ เช่น คุณภาพ และปริมาณของงาน ขอบข่ายของความรับผิดชอบ และผลประโยชน์จากงานที่หน่วยงานได้รับ

3. สภาพของการปฏิบัติงาน เช่น ความสะดวก หรือไม่สะดวก อุปสรรคที่เกี่ยวข้อง และสภาพท้องที่ซึ่งต้องปฏิบัติงาน

4. เวลาในการปฏิบัติงาน เช่น งานสำเร็จอย่างรวดเร็ว หรือล่าช้าและจังหวะที่ปฏิบัติงานเหมาะสมกับสภาพความต้องการของหน่วยงานเพียงใด

5. เงินทุน และวัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในการปฏิบัติงานนั้นมีมากน้อยเพียงใด ถ้าเป็นธุรกิจของเอกชนมีกำไรคุ้มกับเงินทุน และวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งใช้จ่ายสิ้นเปลืองไป เพื่อการนั้น ๆ หรือไม่ เพียงใด

6. ต้องใช้คน หรือบุคลากรอื่นมาช่วยงานมากน้อยเพียงใด ถ้าใช้คนมาช่วยมากก็สิ้นเปลืองมาก และเป็นการระดมกำลัง จะพิจารณาความชอบเฉพาะผู้รับผิดชอบแต่ผู้เดียวก็ไม่สมควร

สรุป สิ่งที่ต้องประเมินเกี่ยวกับการทำงานของครูในโรงเรียน ควรคำนึงถึงเรื่องใหญ่ดังต่อไปนี้

1. คุณสมบัตส่วนตัวของครู ได้แก่ ความรู้ ประสบการณ์ บุคลิกภาพ มนุษยสัมพันธ์ ความขยัน และความเอาใจใส่ต่องาน

2. คุณสมบัติของงานที่ทำ เช่น คุณภาพ และปริมาณของงาน ขอบข่าย และความรับผิดชอบ

3. รายการที่จะวัด เป็นเรื่องที่วัดได้จริง เช่น วัดความสามารถ โดยดูจากวิธีการสอน การแก้ปัญหา และจำนวนของงาน

4. สิ่งที่จะวัด จะต้องตรงเป้า วัดได้หมดตามขอบข่ายของงาน

5. เวลาในการปฏิบัติงาน เช่น ใช้เวลาปฏิบัติงานรวดเร็ว หรือล่าช้า เหมาะสมกับปริมาณ หรือคุณภาพของงานเพียงใด

6. ความสนใจ และเจตคติ เช่น ความสนใจเด็ก ความสนใจวิชาที่สอน ความสนใจในกิจการต่าง ๆ ของโรงเรียน สนใจชวนช่วยเพิ่มพูนความรู้ และทักษะในการทำงาน

ผู้มีหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานครู ผู้ที่จะทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานของครู หรือของบุคลากรนั้น เท่าที่ได้ปฏิบัติกันมาเป็นเวลานานในวงการศึกษ หรือในหน่วยราชการทั่ว ๆ ไป เป็นการมอบอำนาจหน้าที่ให้แก่ครู หรือผู้บังคับบัญชาชั้นสูงในสถานศึกษา หรือในหน่วย

ราชการนั้น ๆ เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ประเมิน

วอเนอร์ (Warner, 1965, p. 1) ได้แสดงความคิดเห็นว่าผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินผลนั้น ควรเป็นบุคคลที่รู้ และเข้าใจงานที่จะประเมินเป็นอย่างดี และควรเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิด รู้เห็น เหตุการณ์เป็นผู้ประเมิน นั่นคือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินผลจะต้องทำความเข้าใจกับข้อต่อไปนี้

1. ต้องมีความคุ้นเคยกับรายการต่าง ๆ ที่อยู่ในแบบประเมินนั้น โดยวิเคราะห์ข้อบ่งชี้ กว้าง ๆ และส่วนประกอบรายละเอียดให้เข้าใจ
2. เข้าใจหน้าที่ และความปรารถนาที่จะให้เกิดขึ้นในตำแหน่งที่จะวัด และประเมิน
3. ในกระบวนการที่จะทำให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างมีเหตุผล
4. ต้องไม่ปักใจยึดมั่นว่ารายการหนึ่งใดเด่นแล้ว รายการอื่น ๆ จะต้องดีเด่นไปด้วย เช่น คุณภาพผู้มีการศึกษาก็ไม่ใช่ว่าจะทำงานดีด้วยเสมอไป คือ ต้องมีการสังเกต และวิเคราะห์ การปฏิบัติงานตามเกณฑ์ในแต่ละข้อ
5. การประเมินผลงานบุคคล ต้องกระทำต่อเนื่องกันไปทุกระยะของการทำงาน และ บันทึกไว้เป็นหลักฐาน
6. จำนวนรายการที่จะประเมินพิจารณาตามข้อบ่งชี้หน้าที่งาน และตามระดับตำแหน่ง เช่น ผู้ทำงานระดับต่ำ งานที่รับผิดชอบมีจำนวนน้อย หรือผู้ที่ทำงานเฉพาะอย่าง จำนวนรายการ ประเมิน หรือจำนวนข้อก็ไม่ต้องมาก

อีสท์มอนด์ (Eastmond, 1968, pp. 402-407) ได้เสนอวิธีการประเมินผลการปฏิบัติงาน ของครู โดยบุคคลหลายประเภท เช่น

1. ให้ครูเป็นผู้ประเมินตัวของครูเอง
2. ให้นักเรียนเป็นผู้ประเมินผลงานของครู
3. ประเมินผลงานของครูโดยผู้บริหาร
4. ประเมินผลงานของครูโดยที่ปรึกษาของโรงเรียน
5. ประเมินผลงานของครูโดยผู้ร่วมงาน หรือครูด้วยกัน
6. ประเมินผลงานของครูโดยคณะกรรมการพิเศษ
7. ประเมินผลงานของครูโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอกโรงเรียน
8. ประเมินผลงานของครูโดยประชาชนในท้องถิ่น

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ (2528, หน้า 10) กล่าวว่าผู้ที่เหมาะสมที่จะประเมินผลการ ปฏิบัติงานของครูในโรงเรียนก็คือ หัวหน้าหมวดวิชาและผู้บริหารในระดับสูงขึ้นไป แต่นำหนัก ของค่าที่ประเมินควรจะอยู่ที่หัวหน้าหมวดวิชามากกว่าอาจารย์ใหญ่ หรือผู้อำนวยการโรงเรียน

จะเห็นได้ว่าผู้ที่ทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานของครูนั้นมีอยู่มาก และควรที่ผู้บริหารในสถานศึกษาจะได้ทำหน้าที่ประเมินผลการปฏิบัติงานของครูร่วมกับครูหัวหน้าหมวดวิชา เพื่อเป็นเครื่องช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับการพิจารณาความดีความชอบของครู ซึ่งจะทำให้เกิดความยุติธรรมในหน่วยงานได้เป็นอย่างมาก

ผลการปฏิบัติงานครู

ครูมีความสำคัญต่อประเทศชาติอย่างยิ่ง เนื่องจากประเทศชาติจะเจริญได้นั้น ส่วนหนึ่งย่อมอยู่ที่การปฏิบัติงานของครู ครูจึงต้องมีลักษณะที่ดี คือ มีความสามารถในการปฏิบัติงานในหน้าที่ มีอุดมการณ์ และวิญญานของความเป็นครู เพราะครูที่ดีย่อมส่งผลให้การปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จอย่างดี และมีประสิทธิภาพ (กรณิ มหานนท์, 2529, หน้า 45)

กษมา วรวรรณ ณ อุทยา (2536, หน้า 4) ได้กล่าวว่า การจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพไม่ได้มีความหมายเฉพาะผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงปัจจัยอื่น ๆ เช่น ลักษณะของครูอาจารย์ กระบวนการเรียนการสอน และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ และการจัดการศึกษาที่ยั่งยืนนั้น บุคคลที่มีบทบาทสำคัญยิ่ง คือ ครู ซึ่งเป็นผู้ปลูก ปั่น และสร้างนิสัยของเยาวชน ปัจจุบันถึงแม้ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีจะมีมาก แต่ครูก็ยังมีความสำคัญในการอบรม สร้างลักษณะนิสัยที่ไม่มีเทคโนโลยีมาแทนได้ หลักการสำคัญในการประกอบอาชีพของครู คือ การทำให้ผลผลิตในอาชีพของตนมีคุณภาพสูงขึ้น การประกอบอาชีพจึงจะเจริญขึ้นได้ แข่งขันกับผู้อื่นได้ ซึ่งมักจะใช้ผลผลิตของงานในหน้าที่เป็นเครื่องชี้วัดความก้าวหน้า ทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพของงาน เพราะผลผลิตของงานในหน้าที่เป็นเครื่องแสดงออกซึ่งคุณภาพของผู้ปฏิบัติที่จะต้องใช้ความรู้ ความสามารถ ความเอาใจใส่ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ตลอดจนเทคนิควิธีการที่ได้ผลดีมาประกอบการปฏิบัติงานให้บังเกิดผลผลิตที่มีคุณภาพสูงขึ้นเสมอ ครูเป็นบุคลากรที่ใช้วิชาการในการปฏิบัติงาน ถือว่าเป็นวิชาชีพชั้นสูงที่ต้องการฝึกฝน เรียนรู้ โดยอาศัยหลักการ ทฤษฎีหลาย ๆ อย่างมาผสมผสานกันจนสามารถนำไปปฏิบัติในการเรียนการสอนได้อย่างดี ครูที่พัฒนาวิชาชีพของตน คือ ครูที่พัฒนาคุณภาพนักเรียนให้สูงขึ้นอยู่เสมอ ด้วยการคิดค้นแสวงหาวิธีการใหม่ ๆ ที่ดีกว่ามาใช้ในการวัดผลและประเมินผลในหน้าที่ที่รับผิดชอบของตน ครูที่จะมีความก้าวหน้าในวิชาชีพครูหรือมีผลการปฏิบัติงานดีจึงต้องปฏิบัติงานที่สอดคล้องกับการพัฒนาวิชาชีพครู โดยรู้ปัญหาในงานอย่างชัดเจน

สุพินรักษ์ รัตนพิลา (2540, หน้า 47) กล่าวว่า การที่ครูมีคุณภาพประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานนั้น ต้องมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูทั้งในด้านความรู้ ความสามารถในการ

หลักสูตรการสอน ครูต้องมีความเข้าใจเรื่องพัฒนาการและลักษณะการเรียนรู้ของผู้เรียน อุตสทน เพื่อส่วนรวมและเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องความประพฤติ เนื่องจากปัจจุบันมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้สังคมและชุมชนเสื่อมศรัทธาในวิชาชีพครู ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงดังกล่าวและผู้ที่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในประเด็นนี้ได้ดีที่สุด ได้แก่ ครูและบุคลากรทางการศึกษา

ผลการปฏิบัติงานตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครูที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศให้หน่วยงานทางการศึกษาได้อธิปไตยปฏิบัติ (เสนอ สมานหมู่, 2541, หน้า 25) ประกอบด้วย 1) ปฏิบัติกิจกรรมทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาวิชาชีพครู 2) ตัดสินใจปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดกับผู้เรียน 3) มุ่งมั่นพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพ 4) พัฒนาแผนการสอนให้สามารถปฏิบัติได้เกิดผลจริง 5) พัฒนาสื่อการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพอยู่เสมอ 6) จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเน้นผลถาวรที่เกิดแก่ผู้เรียน 7) รายงานผลการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนได้อย่างมีระบบ 8) ปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน 9) ร่วมมือกับผู้อื่นในสถานศึกษาอย่างสร้างสรรค์ 10) ร่วมมือกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ในชุมชน 11) แสวงหาและใช้ข้อมูลข่าวสารในการพัฒนา ดังนั้น การประเมินผลการปฏิบัติงานควรให้ความสำคัญกับผลผลิต และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน (เสนอ สมานหมู่, 2541, หน้า 26) โดยพิจารณาทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล รายการประเมินควรประกอบด้วย 1) ด้านผลงาน ได้แก่ คุณภาพของงาน ปริมาณงาน การนำผลงานไปใช้ เวลาที่ใช้ในการปฏิบัติงาน และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน 2) ด้านคุณลักษณะในการปฏิบัติงาน ได้แก่ ความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน การรักษาวินัย ความอดุสาหะ ความรับผิดชอบ การปฏิบัติตนเหมาะสมกับการเป็นข้าราชการครู

สรุปได้ว่า ครูมีบทบาทและความสำคัญยิ่งในฐานะผู้ให้การศึกษาของชาติ (ดร.รุ่ง แก้วแดง, 2543) ครู คือ ผู้กำหนดอนาคตของคนในชาติ ชาติใดก็ตามที่ได้ครูเป็นคนมีความรู้ เป็นคนเก่ง เป็นคนเสียสละ ตั้งใจทำงานเพื่อประโยชน์ของนักเรียน ชาตินั้นก็จะได้พลเมืองที่เก่ง และฉลาด มีศักยภาพ มีความสามารถที่จะแข่งขันกับทุกประเทศในโลกได้ ครูจึงตระหนักในคุณค่าของตนเอง โดยการพัฒนาตนเองไปสู่การพัฒนานักเรียนต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของครู

ความหมายของคำว่าครู มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “ครู” ไว้มากมาย ซึ่งแต่เดิมคำว่า “ครู” มีรากศัพท์มาจากคำว่า “คุรุ-ครู” ในภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งแปลว่า ผู้มีความหนักแน่น ผู้ควรศรัทธาเคารพ ผู้สั่งสอน ซึ่งก็คล้ายคลึงกับความหมายในพจนานุกรมราชบัณฑิตสถาน ฉบับ

พุทธศักราช 2525 ที่ว่า “ครูคือผู้สั่งสอนศิษย์ ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ ได้แก่ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น” (พระประสิทธิ์คุณ, 2538, หน้า 39)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตราที่ 4 (2542, หน้า 6) ได้กล่าวถึงความหมายของครูไว้ว่า ครูคือบุคลากรวิชาชีพ ซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอน และการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในสถานศึกษาของรัฐและของเอกชน การปฏิบัติภารกิจของครูจะส่งผลต่อการพัฒนาผู้เรียน โดยมุ่งให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่งและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

พระราชบัญญัติสภาครู และบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2546 ให้ความหมายว่า “ครู” หมายถึง บุคคลซึ่งประกอบวิชาชีพหลักทางด้านการเรียนการสอนและการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในสถานศึกษาปฐมวัย ขั้นพื้นฐาน และอุดมศึกษาต่ำกว่าปริญญาทั้งของรัฐและเอกชน (สนอง สิริกุลวัฒนา, 2548, หน้า 4)

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2547 ให้ความหมายว่า “ข้าราชการครู” หมายถึง ผู้ที่ประกอบวิชาชีพซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอนและส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในสถานศึกษาของรัฐ (สนอง สิริกุลวัฒนา, 2548, หน้า 2)

ศุมน อมรวิวัฒน์ (2534) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ครู” ว่า “ครู คือ ปุชนิยบุคคล ครู คือ พรหมของศิษย์ คือ กัลยาณมิตร ผู้ซึ่งแนวทางช่วยเหลือเกื้อกูล ครูเป็นบุคคลที่มีความสำคัญที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติภารกิจที่หนักยิ่งใหญ่มากและมีคุณค่าต่อสังคมด้วยการสร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ เพื่อไปสร้างสรรค์ครอบครัว สังคมและประเทศชาติให้มีความเจริญ”

ประเวศ วะสี (2543, หน้า 2) ได้กล่าวถึงครูไว้ว่าครูคือเมล็ดพันธุ์แห่งความดีงาม ครูดีครูเก่ง มีอยู่เต็มแผ่นดิน เพียงแต่ปัจจุบันครูถูกปิดกั้นโอกาสเหมือนถูกกั้นหินทับไว้ ต้องช่วยกันยกก้อนหินออก เพื่อที่เมล็ดพันธุ์แห่งความดีงามเหล่านั้น จะสามารถเจริญเติบโตขึ้นได้

กัลยา วังกรานต์ (2544, หน้า 2) ได้กล่าวถึงครูไว้ว่าครูคือผู้ที่รักศิษย์และเอาใจใส่ศิษย์ เป็นรายบุคคล ส่งเสริมให้ศิษย์ได้เรียนตามความสนใจและความถนัด ครูคือผู้ที่ค้นพบศักยภาพของผู้เรียน ผู้ที่สามารถชี้แนะแนวทางอนาคต และส่งเสริมให้กำลังใจศิษย์

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (2542, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของคำว่าครูไว้ว่า “ครูคือบุคคลสำคัญของชาติ ครูเป็นผู้สร้างสรรค์บันดาลอนาคตของชาติบ้านเมือง ครูเป็นเมล็ดพันธุ์แห่งความดี ครูมีหน้าที่สำคัญคือการพัฒนาคน ยกย่องคุณภาพของคน ยกย่องวิญญานของมนุษย์ นั่นคือครูเป็นผู้สร้างที่ยิ่งใหญ่ สร้างคนดี สร้างคนเก่งและคนกล้าให้แผ่นดิน”

นอกจากนี้ แนวคิดทางปรัชญาในลัทธิต่าง ๆ ก็ได้ให้ความหมายของคำว่า “ครู” ไว้เช่นกัน ดังนี้

1. ลัทธิจิตนิยมถือว่า ครู คือแม่พิมพ์ ชกให้ครูเป็นผู้อาวุโสและมีคุณวุฒิสูงกว่านักเรียน ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งด้านวุฒิปัญญาและบุคลิกภาพ
2. ลัทธิสังคมนิยมหรือวัตถุนิยม ถือว่าครูคือผู้สาธิต สามารถแสดงให้เห็นถึงความจริงของโลก ประหนึ่งว่านักโฆษณาหรือมัคคุเทศก์
3. ลัทธิโทมัสนิยมใหม่ ถือว่า ครูคือผู้รักษาวินัยทางความคิด เป็นเสมือนนายทางปัญญาหรือผู้อำนวยการฝึกฝนทางปัญญาและความคิด เป็นพิธีกรทางปัญญา หรือเป็นผู้พัฒนาอำนาจทางความคิดนั่นคือ ครูจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการให้เหตุผล มีความเชื่อมั่นและมีความจำดี
4. ลัทธิประสบการณ์นิยมถือว่า ครูเป็นเสมือนผู้อำนวยการโครงการวิจัย เป็นเพียงผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนของนักเรียน ครูมิใช่ตัวการหรือผู้นำสาร แต่อยู่ในฐานะผู้ดูแลให้แต่ละคนดำเนินงานไปสู่เป้าหมาย
5. ลัทธิอัตถิภาวะนิยมถือว่า ครูคือผู้คอยกระตุ้นหรือช่วย เป็นผู้ปลุกให้นักเรียนตื่นขึ้นมาเพื่อให้เห็นตัวเอง ป้อนคำถามให้คิด เพื่อให้นักเรียนกระตือรือร้น และเกิดความสำนึกโดยไม่ลืมหืมตัวเองไว้ในกรอบของสังคม (เศวต พลสวัสดิ์, 2541, หน้า 7)

จากความหมายของครูในทัศนะต่าง ๆ ก็พอสรุปได้ว่า ครู คือ แม่พิมพ์ที่สำคัญ เพราะจะต้องหล่อหลอมให้มีความรู้ในวิชาการต่าง ๆ มีคุณธรรมความดี และมีสติปัญญา เพื่อที่ศิษย์จะได้นำความรู้ ความคิด และคุณธรรมที่ครูถ่ายทอดไปเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตในสังคมต่อไปในอนาคต ดังนั้น ครูจึงควรประพฤติและปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีความรู้ดี มีคุณธรรมและมีสติปัญญา เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ต่อไป

บทบาทและหน้าที่ของครู

ในสภาพปัจจุบัน ครูนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ เพราะครูมีหน้าที่ต้องพัฒนาคน พัฒนาความคิด พัฒนาความรู้และพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้แก่เยาวชนของชาติ เพื่อที่พวกเขา จะได้เป็นคนที่มีคุณภาพของสังคมต่อไป ด้วยเหตุดังกล่าว นักการศึกษาหลายท่านจึงได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของครูไว้ดังนี้

ลีปพนนท์ เกตุทัศน์ (2539, หน้า 9) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูว่า ครูจะต้องปรับบทบาทของตน เพราะในโลกที่เปลี่ยนแปลงนี้แต่ละคนอาจเรียนรู้ได้เองมากขึ้น ครูอาจมิใช่เป็น

ผู้นำทางวิญญาณเช่นในอดีต มิใช่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เช่นในปัจจุบัน แต่จะเป็นผู้จัดบรรยากาศให้เกิดการเรียนรู้ เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ กระตุ้นให้รู้วิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง เพราะการเรียนรู้นั้นมีได้เกิดขึ้นเฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น แต่ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อมวลชน วิชาความรู้ ทฤษฎีและญาณหยั่งรู้ปรากฏขึ้นทั่วโลก แต่ละปัจเจกชน ชุมชน และสังคมสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ครูจึงจำเป็นต้องปรับบทบาทของตนให้เหมาะสมกับโลกที่เปลี่ยนไปดังนี้

1. ในฐานะที่เป็นคนดี ก่อให้เกิดศรัทธาในศิษย์ พ่อแม่และชุมชน ครูต้องวางตนเป็นคนดีตามหลักศาสนาที่ตนนับถือ
 2. ในฐานะเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ สร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ ครูต้องเน้นวิธีการเรียนรู้มากกว่าสอนให้ท่องจำ พยายามจัดให้เรียนเป็นกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน พยายามตั้งคำถามให้นักเรียนรู้จักคิด
 3. ในฐานะเป็นคนในชุมชน เรียนรู้จากชุมชน นำเรื่องของชุมชนมาสอนเป็นตัวอย่าง ช่วยชุมชนในการเรียนรู้
 4. ใช้วิชาความรู้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์สิ่งดีและไม่ดีที่มากับสื่อมวลชนและกระตุ้นให้นักเรียน และชุมชนเลือกสรรสิ่งที่ดี
 5. เป็นผู้ประสานการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน ช่วยเปิดหูเปิดตาให้กว้างถึงเพื่อนบ้านรอบประเทศ
 6. ครูทุกคนโดยเฉพาะระดับมัธยมศึกษา และอุดมศึกษาต้องหมั่นเพิ่มพูนความรู้จากเทคโนโลยีสมัยใหม่ ติดตามความก้าวหน้าใหม่ ๆ นำมาปรับปรุงไปปฏิบัติ ตลอดจนติดตามความเปลี่ยนแปลงของโลกเพื่อยกฐานะความเป็นผู้ให้ความรู้ของชุมชนและสังคม
- ศักรินทร์ สุวรรณโรจน์ (2542, หน้า 23) ได้กล่าวถึงครูในยุค ค.ศ. 2000 ไว้ว่า ครูในยุค ค.ศ. 2000 ต้องมีวิสัยทัศน์ใหม่จากครูที่เป็นผู้สอน (Teacher) ที่ครูเป็นศูนย์กลางมาเป็น ผู้จัดการ (Manager) หรือผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ให้แก่ผู้เรียนโดยให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางจนกระทั่งพัฒนาเป็นครูมืออาชีพที่เชี่ยวชาญ (Expert) หรือผู้ให้คำแนะนำปรึกษา (Advisor)

สฤตรัตน์ กุมุทมาศ (2538, หน้า 51-52) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของครูว่า

1. ครูจะต้องเป็นนักวิจัย เก็บข้อมูลให้ละเอียดว่าปัญหาสังคมในปัจจุบันมีอะไรที่ครูจะต้องร่วมมือแก้ไข
2. ครูต้องเป็นนักวิเคราะห์ เมื่อหาข้อมูลมาพร้อมก็นำปัญหาเหล่านั้นมาวิเคราะห์ค้นต่อของปัญหาให้ละเอียด

3. ครูต้องเป็นนักวิจารณ์ทั้งปัญหาของตนเอง ของนักเรียนและของสังคมด้วยวิธีจิตวิทยา เพื่อความกระจ่างของปัญหา ครูต้องเป็นคนกล้าที่จะแสดงว่า ครูเข้าใจปัญหาและพร้อมที่จะแก้ปัญหา

4. ครูจะต้องมีความสามารถนำคุณค่าของบทเรียนมาเป็นตัวเชื่อมโยงผสมผสานให้เกิดการแก้ปัญหาในสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

ธีรศักดิ์ อัครบวร (2542, หน้า 23-28) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับบทบาทและความสำคัญของครูไว้กว้าง ๆ 4 ด้าน คือ

1. บทบาทและความสำคัญต่อการสร้างเยาวชน โดยครูต้องมีบทบาทดังนี้

1.1 ครูจะต้องประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นที่พักพิงของเด็ก

1.2 ครูควรเป็นทั้งนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา เมื่อเด็กเกิดปัญหาจะสามารถช่วยเหลือและแก้ไขได้

1.3 ครูต้องเป็นผู้ประสานระหว่างครอบครัว ชุมชนกับโรงเรียนเพื่อจะได้แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับเด็กได้

1.4 ครูต้องเป็นผู้เสียสละ อุทิศเวลา ทั้งร่างกาย แรงใจ และสติปัญญาเพื่อช่วยเหลือเด็ก

1.5 ครูต้องทราบและไม่เพิกเฉยต่อสิทธิเด็กและให้การคุ้มครองสิทธิเด็กอย่างเป็นรูปธรรม

2. บทบาทและความสำคัญของครูในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ครูต้องพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้กับประเทศชาติทุกระดับดังนี้

2.1 ทรัพยากรมนุษย์ระดับแรงงานและแรงงานกึ่งฝีมือ ครูต้องพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระดับนี้ให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่อไปนี้

2.1.1 เป็นสมาชิกที่ดีของมนุษยชาติ

2.1.2 เป็นสมาชิกที่ดีของวงการอาชีพ

2.1.3 เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

2.2 ทรัพยากรมนุษย์ระดับช่างฝีมือหรือระดับช่างเทคนิค

2.3 พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระดับวิชาชีพ

3. บทบาทและความสำคัญของครูในการรักษาชาติ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2537, หน้า 3-63 อ้างถึงใน ธีรศักดิ์ อัครบวร, 2542 หน้า 23-28) ได้เสนอวัฒนธรรมไทยให้ครูนำไปเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรม เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติ 11 ประการ คือ

3.1 สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ครูให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติความเป็นมาของชาติไทย ปลุกฝังให้เกิดความรักความหวงแหนและกตัญญูรู้คุณบรรพบุรุษไทยที่ได้เสียสละเพื่อชาติ ปลุกฝังระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ครูให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาและปลุกฝังให้ตระหนักถึงคุณค่าและปฏิบัติตามหลักธรรม ตลอดจนให้ตระหนักในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์

3.2 วิธีครอบครัวและชุมชน ครูสั่งสอนให้ตระหนักและเห็นความสำคัญของครอบครัวและชุมชน ให้เข้าใจบทบาทและหน้าที่ในการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและชุมชน

3.3 ขนบธรรมเนียมและประเพณีไทย ครูสั่งสอนให้ตระหนักว่า ขนบธรรมเนียมและประเพณีไทยเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความเชื่อและค่านิยม เป็นสื่อเสริมสร้างความสามัคคีในสังคม โดยให้นักเรียนได้เข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาสาระและแก่นแท้ของขนบธรรมเนียมและประเพณีที่ถูกต้อง

3.4 ภาษาไทย ครูสั่งสอนให้ตระหนักว่าภาษาไทย เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชาติที่มีคุณค่าทางภูมิปัญญา ภาษาเป็นสิ่งบ่งบอกความเป็นชาติอารยะ ครูต้องส่งเสริมให้นักเรียนเกิดความรักและใช้ภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งให้เข้าใจและเห็นความสำคัญของภาษาและฐานะที่เป็นเครื่องมือสืบทอดวัฒนธรรม

3.5 ระเบียบวินัย ครูสั่งสอนให้ตระหนักว่าความมีระเบียบวินัยของคนในสังคมนั้นเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางด้านการควบคุมตนเอง ครูช่วยปลุกฝังจิตสำนึกและส่งเสริมให้ปฏิบัติตามให้มีระเบียบวินัยที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย

3.6 ค่านิยม คุณธรรมและจริยธรรม ครูสั่งสอนให้ตระหนักว่าค่านิยม คุณธรรมและจริยธรรมเป็นเครื่องมือยึดเหนี่ยวทางสังคมที่สำคัญ การปฏิบัติตามค่านิยมที่พึงประสงค์ของสังคม เช่น การยิ้มแย้ม แจ่มใส การขอบคุณและการขอโทษ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การประหยัดและออม การขยัน รักความยุติธรรม และรักสงบ เห็นอกเห็นใจผู้ด้อยโอกาส ตลอดจนการเสียสละเพื่อส่วนรวม ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมเหล่านี้นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี

3.7 วิธีชีวิตและภูมิปัญญาไทย ครูสั่งสอนให้ตระหนักว่าคนไทยสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาการดำรงชีวิตอย่างประสานสัมพันธ์กับธรรมชาติ ครูส่งเสริมให้นักเรียนภูมิปัญญาในการนำภูมิปัญญาไทยมาผสมผสานเพื่อพัฒนาแนวทางในการดำเนินชีวิต

3.8 การแต่งกายแบบไทย ครูสั่งสอนให้ตระหนักว่าการแต่งกายแบบไทยเหมาะสมกับกาลเทศะ ประหยัดและสอดคล้องกับวิถีชีวิตไทย

3.9 ศิลปกรรมแบบไทย ครูสั่งสอนให้ตระหนักว่าศิลปกรรมเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมในด้านความงามและความซาบซึ้งในศิลปกรรมไทย

3.10 วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว ครูสั่งสอนให้ตระหนักว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งสูงใจ การท่องเที่ยวที่สำคัญประการหนึ่ง การท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ครูส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตลอดจนมารยาทในการท่องเที่ยว

3.11 วัฒนธรรมกับการพัฒนา ครูสั่งสอนให้ตระหนักว่าพื้นฐานการพัฒนาชาติบ้านเมืองที่สำคัญคือการพัฒนาคน การพัฒนาจิตใจคนเป็นการพัฒนาที่ต้องใช้วิถีทางวัฒนธรรมอันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนาโดยใช้พื้นฐานทางวัฒนธรรมเป็นการพัฒนาที่มีคุณภาพระหว่างความก้าวหน้ากับการอนุรักษ์

4. บทบาทและความสำคัญของครูในการเยียวยาสังคม ในโลกที่สับสนวุ่นวายปัจจุบันนี้มีบุคคลจำนวนมากที่ต้องเผชิญผลกระทบที่ตนเองไม่ได้เป็นผู้ก่อ เช่น เด็กพิการ เด็กเหล่านี้เป็นผลิตผลของสังคม ซึ่งครูจะต้องช่วยเหลือให้พวกเขาช่วยเหลือตนเองได้ และไม่เป็นภาระของสังคมต่อไป ครูจึงจะถือว่าเป็นผู้เยียวยาสังคม

สมชาย เทพแสง (2542, หน้า 25) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของครูว่า ครูจะต้องมี 6 วิธี คือ

1. วิสัยทัศน์ ครูทุกคนต้องเป็นผู้มองการณ์ไกล และฝึกให้นักเรียนทุกคนเป็นผู้มองการณ์ไกลด้วย
2. วิทยาการ ครูจะต้องเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญา เป็นผู้มีความรู้เปี่ยมล้นด้วยภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน
3. วิทยายุทธ ครูต้องมีความเชี่ยวชาญในการสอน ต้องมีการวางแผนการสอน การเตรียมสื่อการสอน การกำหนดวัตถุประสงค์ในการสอนและยึดวัตถุประสงค์เป็นหลักและควรเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนจะช่วยให้เกิดความใกล้ชิด สนับสนุนเป็นกันเอง ตลอดจนตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นอย่างดี ทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการเรียนการสอน และผลสัมฤทธิ์ก็จะดีขึ้น
4. วิจัย ครูต้องเป็นนักวิจัย รู้จักคิดค้นวิธีการเรียนการสอนที่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพสูง
5. วิจารณ์ญาณ การใช้ความคิดวิเคราะห์แยกแยะและตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

นับว่ามีความสำคัญมาก การมีวิจารณ์ญาณ จึงเป็นคุณสมบัติของครูทุกคนและครูควรให้นักเรียนเกิดวิจารณ์ญาณด้วยจึงจะได้ชื่อว่าประสบผลสำเร็จในการสอน

6. วินัย ครูต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม เพราะครูเป็นแม่แบบของสังคม การรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ตลอดจนการสืบสานวัฒนธรรมไทย เป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องช่วยกันจรรโลงสังคมและประเทศชาติไว้ไม่ให้หายหน้าไปกับอารยธรรมอื่น ๆ

สุรางค์ ไคว์ตระกูล (2541, หน้า 2) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของครูว่า “การเป็นครูนั้น ไม่เพียงแต่จะต้องมีความรู้ทางด้านวิชาการ เพื่อที่จะสอนนักเรียนเท่านั้น แต่ครูยังต้องเป็นผู้ช่วยนักเรียนให้พัฒนาทางด้านสติปัญญา บุคลิกภาพและสังคมด้วย ดังนั้น ครูต้องเป็นผู้ที่ให้ความอบอุ่นแก่นักเรียน เพื่อนักเรียนจะได้มีความเชื่อมั่นและไว้วางใจครู พร้อมทั้งจะเข้าพบครูเวลาที่มีปัญหา นอกจากนี้ครูจะต้องเป็นต้นแบบที่ดีแก่นักเรียน”

จากทัศนะของนักวิชาการหลายท่าน ที่ได้พูดถึงเกี่ยวกับบทบาท และหน้าที่ของครู ก็พอสรุปได้ว่า ครูจะต้องกระทำทุกวิถีทาง เพื่อที่จะทำให้นักเรียนเกิดการพัฒนาทุกด้าน มีความก้าวหน้าทั้งทางด้านความรู้ สติปัญญา และคุณธรรม ประพฤติตนเป็นคนดีของสังคม แต่สิ่งที่หวังจะเป็นจริงได้ ครูจะต้องพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถด้านการสอน เป็นผู้มีความดี คุณธรรม จริยธรรม ประพฤติตนดี เป็นที่น่าเคารพนับถือ รวมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชน และสังคมเสียก่อน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นครูได้เหมาะสมกับบทบาทหน้าที่

คุณลักษณะของครูที่ดี

สังคมคาดหวังว่า ครู คือ แบบอย่างที่ดีของศิษย์ เป็นผู้สร้างสมาชิกใหม่ของสังคมให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพแก่สังคม ธรรมชาติของอาชีพครูเป็นอาชีพที่ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอยู่เสมอ ฉะนั้น ผู้ดำเนินอาชีพครูจึงต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน และใฝ่พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งทางด้านวิชาชีพ บุคลิกภาพ และวิสัยทัศน์ ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง และความก้าวหน้าทางวิชาการ ตลอดจนเทคโนโลยีต่าง ๆ และครูยังต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับธรรมชาติของอาชีพ การที่ได้ชื่อว่าเป็นครูดีนั้น จะต้องเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะบางประการที่แตกต่างจากผู้ประกอบอาชีพอื่น การกำหนดคุณลักษณะของครูที่ดีนั้นมีทัศนะที่หลากหลาย ได้กำหนดคุณลักษณะของครูที่ดีซึ่งล้วนแต่มีคุณค่าในการทำความเข้าใจและใช้เป็นข้อมูล เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีที่พึงประสงค์ของครูต่อไป (ธีรศักดิ์ อัครบรร, 2542, หน้า 46)

กรมการฝึกหัดครูได้กำหนดคุณลักษณะของครูที่ดีไว้ 8 ด้าน (กรมการฝึกหัดครู, 2520, หน้า 396-400) ดังนี้

ด้านการสอน ได้แก่ 1) ครูต้องรู้จุดหมายของการจัดการศึกษาของชาติ 2) ครูต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตร 3) ครูต้องเตรียมการสอนให้เป็นไปตามหลักสูตร 4) ครูมีความรู้ความสามารถในการดำเนินการสอนตามที่เตรียม 5) ครูมีความสามารถในการวัดผล 6) ครูมีความสามารถเลือกวิธีสอนได้เหมาะสม 7) ครูมีความสามารถในการใช้อุปกรณ์การสอน 8) ครูมีความสามารถในการใช้กระดานดำ 9) ครูมีความสามารถในการอธิบาย 10) ครูมีความสามารถในการตั้งปัญหา 11) ครูมีความสามารถในการสร้างบรรยากาศที่ดีในชั้นเรียน 12) ครูมีความสามารถเร้าความสนใจของเด็ก 13) ครูมีความสามารถในการปกครองชั้นเรียน 14) ครูมีความสามารถในการใช้ภาษาที่ถูกต้อง 15) ครูมีวิธีการในการลงโทษ และยกย่องชมเชยเด็กได้อย่างเหมาะสม 16) ครูมีความสามารถในการแนะนำวิธีการเรียน 17) ครูใช้การสอนให้เด็กรู้จักคิด 18) ครูยอมรับความคิดเห็นของเด็ก 19) ครูส่งเสริมความใฝ่รู้ของเด็ก

ด้านวิชาการ 1) ครูค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ 2) ครูเฝ้าหาเทคนิควิธีสอนใหม่ๆ มาใช้ 3) ครูชอบสะสมตำรา 4) ครูใช้ห้องสมุด และแหล่งวิชาการ 5) ครูติดตามข่าวต่าง ๆ 6) ครูพร้อมที่จะรับคำแนะนำด้านวิชาการจากผู้อื่น 7) ครูติดตามความเคลื่อนไหวในวงการศึกษ 8) ครูพยายามเพิ่มวิทยฐานะ 9) ครูเป็นสมาชิกของสมาคมทางด้านวิชาการ 10) ครูสนใจในการทัศนศึกษา 11) ครูผลิตตำราและเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ 12) ครูสนใจเข้าฟังการอภิปราย และปาฐกถา 13) ครูศึกษาข้อบกพร่องในงาน 14) ครูกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา 15) ครูนำความคิดใหม่ๆ มาช่วยปรับปรุงงานให้ดีขึ้น 16) ครูสนใจในการค้นคว้าและวิจัยด้านต่าง ๆ

ด้านสุขภาพทางกายและจิต 1) ครูรู้จักรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ 2) ครูรู้จักพักผ่อน 3) ครูรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ 4) ครูรู้จักออกกำลังกาย 5) ครูเอาใจใส่ในการทำ ความสะอาดร่างกาย 6) ครูเอาใจใส่ในการจัดสิ่งแวดล้อมให้สะอาด 7) ครูงดเว้นสิ่งเสพติดให้โทษ ทั้งปวง 8) ครูเอาใจใส่ป้องกันโรคติดต่อ 9) ครูมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการปฐมพยาบาล 10) ครูมีความภูมิใจในตนเองและอาชีพ 11) ครูกล้าเผชิญความจริง 12) ครูมีอารมณ์ดี 13) ครูรู้จักผ่อนคลายอารมณ์ 14) ครูไม่มีความกังวลใจ 15) ครูมีความสามารถในการแก้ปัญหาด้านการเงินและการดำเนินชีวิต

ด้านมนุษยสัมพันธ์ 1) ครูเป็นมิตรกับนักเรียน 2) ครูสนใจหมั่นไต่ถามทุกข์สุขของนักเรียน 3) ครูคอยช่วยเหลือนักเรียนที่มีปัญหา 4) ครูมีความเข้าใจในความแตกต่างของเด็ก 5) ครูให้คำปรึกษาหารือต่าง ๆ 6) ครูให้ความร่วมมือในกิจกรรมของนักเรียน 7) ครูมีความสุภาพ ยิ้มแย้ม แจ่มใส 8) ครูสนใจให้ความร่วมมือและช่วยเหลืองานของชุมชน 9) ครูให้การต้อนรับและเป็นกันเองกับผู้ที่มาติดต่อด้วย 10) ครูสามารถปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่น ๆ ได้

11) ครูมีความสุภาพต่อผู้บังคับบัญชา 12) ครูเชื่อฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชา 13) ครูร่วมมือในกิจการของโรงเรียน 14) ครูให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนครูในโรงเรียน 15) ครูสามารถปรับตัวให้เข้ากับเพื่อนครูในโรงเรียนได้ 16) ครูให้การช่วยเหลือแนะนำครูใหม่

ด้านคุณธรรม และความประพฤติ 1) ครูมีความเที่ยงธรรม 2) ครูมีความเมตตา 3) ครูมีความยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น 4) ครูเสียสละเพื่อส่วนรวม 5) ครูมีความซื่อสัตย์สุจริต 6) ครูวางตนอย่างเหมาะสม 7) ครูไม่ดื่มสุราหรือของมึนเมา 8) ครูไม่ทำตัวเสเพล 9) ครูไม่เล่นการพนัน 10) ครูไม่กระทำความผิดเรื่องชู้สาว 11) ครูไม่สูบบุหรี่ 12) ครูอุทิศเวลาในการทำงาน 13) ครูมีความรับผิดชอบในหน้าที่ และงาน 14) ครูมีความรับผิดชอบต่อภาระการกระทำของตน 15) ครูไม่ดูหมิ่นศาสนาอื่น 16) ครูตรงต่อเวลา 17) ครูรู้จักประเมินผล และปรับปรุงตนเอง 18) ครูไม่ประจบสอพลอ

ด้านบุคลิกลักษณะ 1) ครูร่าเริงแจ่มใส 2) ครูสุภาพอ่อนโยน 3) ครูอดทนไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง 4) ครูขยันขันแข็ง 5) ครูมีรูปร่างหน้าตาดี 6) ครูแต่งกายเหมาะสม 7) ครูมีร่างกายสะอาด 8) ครูสุขุมรอบคอบ 9) ครูมองโลกในแง่ดี 10) ครูกล้าแสดงความคิดเห็น 11) ครูกล้าที่จะกระทำในสิ่งที่มีเหตุผล 12) ครูมีการพูดที่ชัดเจนชัดคำ 13) ครูมีความคล่องแคล่วว่องไว 14) ครูเป็นผู้มีหลักการและอุดมคติ 15) ครูมีการควบคุมอารมณ์ 16) ครูมีความกระตือรือร้นในการทำงาน 17) ครูมีศรัทธาในอาชีพครู

ด้านการอบรมแนะแนวและการปกครอง ได้แก่ 1) ครูรู้จักการปกครอง 2) ครูรู้จักและเข้าใจเด็ก 3) ครูมีน้ำใจเป็นนักกีฬา 4) ครูมีความสามารถในการโน้มน้าวจิตใจเด็ก 5) ครูรักษาความลับของนักเรียน 6) ครูเป็นผู้มีระเบียบวินัย 7) ครูเป็นตัวอย่างที่ดี 8) ครูตัดสินใจเฉพาะหน้าได้ดี 9) ครูรู้จักใช้ความเด็ดขาด หรืออะลุ่มอล่วยได้อย่างเหมาะสม 10) ครูมีเหตุผล 11) ครูสามารถควบคุมนักเรียนให้ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบ 12) ครูเป็นที่พึ่งของนักเรียน 13) ครูช่วยให้นักเรียนสามารถแก้ปัญหาของตนได้ 14) ครูร่วมมือกับผู้ปกครองในการแก้ปัญหา นักเรียน 15) ครูไปเยี่ยมผู้ปกครองของนักเรียน

ด้านการเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย ได้แก่ 1) ครูยอมรับนับถือผู้อื่น 2) ครูให้ความร่วมมือกับผู้อื่น 3) ครูรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 4) ครูใช้หลักเหตุผลในการแก้ปัญหา 5) ครูเข้าใจกระบวนการวิธีในการปกครองระบอบประชาธิปไตย 6) ครูรู้จักสิทธิของตนตามกฎหมาย 7) ครูรู้จักหน้าที่ของตนที่มีต่อส่วนรวม 8) ครูยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ 9) ครูร่วมกิจกรรมอันเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม 10) ครูส่งเสริมความรักชาติ 11) ครูรู้จักวางแผนและดำเนินตามแผนนั้น 12) ครูรู้จักรักษาความลับของทางราชการ 13) ครูรู้จัก

ปรับปรุงฐานะให้ดีขึ้น 14) ครูประหยัด

คุณลักษณะของครูดีตามแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2526, หน้า 85-86) ได้รวบรวมพระบรมราชโองการของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่เกี่ยวกับครูไว้ดังนี้ “...ครูควรต้องสาธิตให้นักเรียน เห็นว่าชีวิตนี้ควรจะทำอะไร ถ้าเราสาธิตให้นักเรียนวางตัวให้คมีศีลธรรม ก็เชื่อว่าเด็กนักเรียนจะ เชื่อฟังและเชื่อตาม...แต่ถ้าเป็นโรงเรียนสาธิตเท่านั้นเองก็ไม่มีหวัง...ผู้เป็นครูจะต้องรักนักเรียน จะ ต้องมีความรับผิดชอบต่อนักเรียน...”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานแก่ครูอาวุโสในโอกาสที่ เข้าเฝ้า ฯ รับพระราชทานเข็มเครื่องหมายเชิดชูเกียรติ มีข้อความที่เกี่ยวกับลักษณะของครูที่ดีไว้ ตอนหนึ่งว่าครูที่แท้นั้นต้องเป็นผู้ที่ทำแต่ความดี คือ

1. ต้องขยันหมั่นเพียร อุตสาหะพากเพียร
2. ต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ
3. ต้องหนักแน่น อดทนและอดกลั้น
4. ต้องรักษาวินัย สำรวมระวังความประพฤติของตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนอันดี
5. ต้องปลื้มใจปลื้มใจออกจากความสบายและสนุกรื่นเริงที่ไม่ควรแก่เกียรติภูมิ
6. ต้องตั้งใจให้มั่นคงและแน่วแน่
7. ต้องซื่อสัตย์ รักษาความจริงใจ
8. ต้องมีเมตตา ห่วงดี
9. ต้องวางใจเป็นกลาง ไม่ปล่อยไปตามอำนาจอคติ
10. ต้องอบรมปัญญาให้เพิ่มพูนสมบูรณ์ขึ้นทั้งในด้านวิชาการและความรู้ในเหตุผล

คุณลักษณะของครูดีในทัศนะของนักจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยม

นักจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยม ได้สรุปคุณลักษณะของครูดีว่าควรมีคุณลักษณะที่จำเป็น 5 ประการดังนี้ (สุรางค์ ไคว้ตระกูล, 2541, หน้า 342)

1. ครูจะต้องเป็นผู้ตระหนักรู้ (Aware) เกี่ยวกับความรู้สึกของตนเองว่าเป็นอย่างไร และ มีความเต็มใจที่จะแสดงออกให้ผู้อื่นทราบตามความเป็นจริง ไม่มีการเสแสร้ง ทำให้เป็นที่รู้ใน หนูนักเรียนว่าครูเป็นผู้ที่นักเรียนเชื่อถือได้โดยสนิทใจ

2. ครูเป็นผู้มีความรู้สึกไวต่อความรู้สึกของนักเรียน สามารถเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy)

3. มีความเข้าใจและยอมรับนักเรียนแต่ละคนว่าเป็นปัจเจกบุคคล ยอมรับข้อดี และ

ข้อเสียของนักเรียน

4. ครูยอมรับความสามารถของนักเรียน ในกรณีที่นักเรียนแสดงความสามารถที่ครูเองไม่มี ครูยอมรับให้นักเรียนเป็นครูได้และถือว่าตนสามารถที่จะเรียนรู้จากนักเรียนได้ ทำให้นักเรียนเห็นว่า ครูก็มีความนับถือในความรู้ของตนเช่นกัน

5. ครูที่ดีต้องเป็นกัลยาณมิตรของนักเรียน

คุณลักษณะครูดีตามเกณฑ์คุณลักษณะครูแกนนำเพื่อพัฒนาเป็นครูต้นแบบ

มีองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543, หน้า 1-4)

1. ด้านคุณสมบัติส่วนตัว (20 %)

1.1 รักและเมตตาศิษย์

1.2 มีบุคลิกภาพ และมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สามารถดำรงชีวิตและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

อย่างมีความสุข

1.3 อบรมสั่งสอนฝึกฝน สร้างเสริมความรู้ ทักษะ ค่านิยม และนิสัยที่ถูกต้องดีงาม

แก่ศิษย์

1.4 ประพฤติและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

1.5 ศึกษาค้นคว้าและแสวงหาข้อมูลข่าวสารเพื่อใช้ในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และทันต่อเหตุการณ์

1.6 รักและศรัทธาในวิชาชีพครู

1.7 มีความสามารถในการให้คำปรึกษาในด้านการเรียนและชีวิต

1.8 มีความคิดอย่างมีวิจารณญาณ และคิดอย่างสร้างสรรค์

2. ด้านการจัดการเรียนรู้ (60 %)

1.1 มีความรู้ความเข้าใจหลักสูตร รวมทั้งเนื้อหาสาระ ธรรมชาติวิชาและธรรมชาติ

ของผู้เรียน

1.2 มีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดผลถาวรแก่ศิษย์

1.3 พัฒนานวัตกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

1.4 มีความสามารถในการเสริมสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้

1.5 มีความสามารถในการวัดและประเมินผลผู้เรียนตามสภาพจริง

1.6 มีความสามารถในการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้

3. ด้านการพัฒนาเพื่อนครู (20 %)

3.1 ศรัทธาที่จะเข้ามาเป็นครูแกนนำ

3.2 เต็มใจให้ความช่วยเหลือในทุก ๆ ด้านแก่เพื่อนครู

คุณลักษณะครูดีตามทัศนะของสมาชิกเด็ก จากการประชุมสมาชิกเด็ก เมื่อวันที่ 27-29 พฤศจิกายน 2541 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องครูที่เด็ก ๆ ต้องการมีคุณลักษณะดังนี้ ใจดี มีเหตุผล มีศีลธรรม ซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย มีความมั่นใจในตนเอง พร้อมทั้งจะเป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำ ไม่ลำเอียง ไม่ข่มขู่ แต่คอยเอาใจใส่ ดูแลให้กำลังใจ ไม่ลงโทษด้วยวิธีการรุนแรง หรือใช้อารมณ์ มีวิธีการสอนที่สนุกสนาน ไม่สอนเร็ว หรือช้าเกินไป และไม่ให้งานมาก และจากการประชุมสมาชิกนักเรียน เมื่อวันที่ 26-27 พฤศจิกายน 2542 โรงเรียนบ้านโป่ง สำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร จังหวัดเชียงราย นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องคุณลักษณะของครูในฝันของพวกเขา คือ 1) ใจดี รักเด็ก 2) มีความยุติธรรมต่อนักเรียน 3) สอนดี ตรงต่อเวลา 4) มีเหตุผล 5) ไม่บังคับจิตใจเด็ก 6) ไม่ทำให้นักเรียนน้อยใจ 7) ไม่ใจร้าย 8) รักนักเรียนเหมือนลูก ไม่ลำเอียง 9) นิষิตี แนะนำเด็กไปในทางที่ดี 10) ไม่ยุ่งกับสิ่งเสพติด, ยาเสพติด 11) ไม่ข่มขู่เด็ก 12) ยอมให้ลูกครู เป็นเหมือนเพื่อน พี่ หรือแม่

นอกจากนี้ เด็กยังได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับภาพของครูที่อยากเห็น ได้แก่ ภาพรอยยิ้มของครู ที่เกิดจากความสุขในการจัดการเรียนรู้ให้กับเด็ก ๆ และเกิดจากความภาคภูมิใจที่ทำให้เด็กเรียนอย่างมีความสุข ภาพที่ครูทำให้ห้องเรียนเป็นห้องเรียนจริง ๆ ซึ่งไม่ใช่เป็นห้องสี่เหลี่ยมที่ครูเป็นผู้สอน และเด็กเป็นผู้ถูกสอนเท่านั้น แต่เป็นห้องหรือที่สำหรับการเรียนของเด็กในสิ่งที่ต้องการเป็นที่ที่เด็กเรียนจากทุกอย่าง โดยที่ครูไม่ต้องสอนก็ได้ ภาพครูที่เป็นเข้าหาลมนักเรียนให้มีลักษณะเป็นคนใจดี มีน้ำใจ เอื้ออาทรต่อกัน ตลอดจนมีความรัก และปรารถนาดีต่อกันอย่างจริงใจ และครูมีลักษณะเป็นกัลยาณมิตรต่อเด็กอย่างแท้จริง ภาพครูที่คอยค้นหาคำถามของเด็กจนพบ ไม่ว่าความเก๋นั้นจะหลบซ่อนอยู่ที่ไหนและทำให้เด็กได้ทำให้สิ่งนั้น ๆ จนเก๋ยิ่งขึ้น ไม่ว่าความเก๋นั้นจะเป็นเรื่องใดก็ตาม ภาพครูที่มีใบหน้ายิ้มแย้ม ใบหูใหญ่ ปากแคบจิ้มลิ้ม หมายถึงครูพูดน้อย ๆ ฟังมาก ๆ อารมณ์แจ่มใส ภาพครูมีความสุขอย่างเหลือเฟือ และพร้อมที่จะเติมความสุขให้เด็กทุกคนตามที่เขาต้องการ (กษมา วรวรรณ ณ อุรุทยา, 2542, หน้า 30-33)

จากคุณลักษณะของครูดีที่หลายฝ่ายได้แสดงทัศนะไว้ หลากหลายล้วนแต่เป็นข้อเสนอแนะที่ดีและสำคัญ ซึ่งครูทุกคนควรยึดถือและนำไปปฏิบัติเพราะจะเกิดผลดีต่อตัวครูเอง และเป็นแบบอย่างที่ดีของศิษย์ที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติในสังคมต่อไปในอนาคต

หน้าที่และความรับผิดชอบของครูตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (สุริย์ สุเมธินฤมิต, 2539, หน้า 4) ได้กล่าวถึงลักษณะของครูที่ดีไว้ในเรื่อง กัลยาณมิตรธรรม 7 ซึ่งมีสาระ 7 ประการดังนี้

1. ปิโย คือ การทำตัวให้เป็นที่ยรักแก่ศิษย์ และบุคคลทั่วไป
2. ครุ คือ การเป็นบุคคลที่มีความหนักแน่น มีจิตใจที่มั่นคง ประกอบด้วยความรู้
นำเคารพ
3. ภาณีโย คือ การเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีความประพฤติอันดีงาม
4. วัตตา คือ เป็นผู้มีความมานะในการตักเตือนสั่งสอนโดยไม่เกรงกลัวว่าจะเกลียด
หรือโกรธ มีความเฉลียวฉลาดในการใช้คำพูด
5. วณกขโม คือ ความเป็นผู้มีความอดทนต่อถ้อยคำ โดยมีเจตนาดีเป็นที่ตั้ง
6. คมภิร กถกตวา คือ การรู้จักสอนจากง่ายไปหายาก หรือมีความลึกซึ้งขึ้นเป็นลำดับ
7. โนญฐาเน นิโยชเย คือ การรู้จักแนะนำในทางที่ถูกที่ควร ไม่แนะนำนอก luânนอกทาง
สรุปได้ว่า ลักษณะของครูที่ดีของพระพุทธองค์ท่านได้ประทานไว้ว่า จะต้องเป็นผู้มี
จิตใจดี ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนโยน มีเมตตา เป็นผู้มีความรู้ดี บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น
ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดความจริงอยู่เสมอ อบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นพลเมืองดี ไม่นำศิษย์ไปในทาง
เลื่อมเสีย

คุณลักษณะของครูที่ดีตามแนวคิดของนักการศึกษาไทย นักการศึกษาไทยหลายท่านได้
ให้แนวความคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของครูที่ดีไว้น่าสนใจดังนี้

รุ่ง แก้วแดง (2543, หน้า 140-146) เสนอกระบวนการสอนของครูที่ดีไว้ 1 ขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษารวบรวมข้อมูลของผู้เรียนเป็นรายบุคคล ครูต้องศึกษาวิเคราะห์วิจัยเพื่อทำความ
รู้จักกับผู้เรียนเป็นรายบุคคล ดูพัฒนาการของเด็ก ดูข้อมูลภูมิหลังพื้นความรู้ความสามารถ
ทางการเรียน และความต้องการของผู้เรียน

2. วิเคราะห์เพื่อค้นหาศักยภาพของผู้เรียน โดยใช้จิตวิทยาการเรียนรู้ หรือเทคนิค
พหุปัญญา (Multiple Intelligence) เพื่อว่าผู้เรียนมีศักยภาพทางปัญญาด้านไหนมากน้อยเท่าใด
ครูก็จะสามารถช่วยเหลือแนะนำเพื่อจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับศักยภาพ และความสามารถของ
ผู้เรียนได้ การวิเคราะห์เช่นนี้ครูจะสามารถช่วยทั้งผู้เรียนที่มีสติปัญญาสูงโดยส่วนรวม หรือมี
ความพิการเบื้องต้นด้านใดด้านหนึ่ง ก็สามารถที่จะพัฒนาไปได้เต็มตามศักยภาพ

3. ร่วมกับผู้เรียนในการสร้างวิสัยทัศน์ ครูกระตุ้นความต้องการของผู้เรียนได้โดยการ
ช่วยเด็กสร้างวิสัยทัศน์ หรือความฝันที่จะไปให้ไกลที่สุด เพื่อที่จะสร้างพลัง และแรงจูงใจ

4. ร่วมวางแผนการเรียนรู้ การเรียนเป็นสิทธิ และความรับผิดชอบของผู้เรียน หน้าที่ของครูก็คือเป็นผู้ร่วมวางแผน เป็นผู้ให้คำแนะนำในฐานะผู้มีความรู้ และความเชี่ยวชาญ มีประสบการณ์มากกว่า แต่การวางแผนการเรียนจริงๆ นั้นต้องเป็นเรื่องของผู้เรียน เพื่อปลูกฝังให้เด็กรู้จัก การเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้วย

5. แนะนำช่วยเหลือเรื่องการเรียนรู้ เป็นขั้นตอนที่จะเข้ามาทดแทนขั้นตอนการสอนเดิม ครูก็เพียงแต่แนะนำเนื้อหาบางส่วน และวิธีการเรียนรู้ให้ผู้เรียน

6. สรรหาและสนับสนุนสื่ออุปกรณ์ ครูเป็นผู้สนับสนุนสรรหาสื่อ และอุปกรณ์ต่าง ๆ จัดหาเทคโนโลยีทางการศึกษาที่ใช้ประกอบการเรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนด้วยตนเองได้

7. ให้ผู้เรียนสร้างความรู้เอง เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดคือ ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเอง ขั้นตอนนี้อาจเป็นเรื่องยาก และเรื่องใหม่สำหรับครู เพราะครูที่คุ้นอยู่กับการสอนแบบเดิมจะไม่อดทนที่จะปล่อยให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และจะหันกลับไปใช้วิธีบอกให้จำอย่างเดิม

วิธีที่ดีที่สุดคือ ครูจะต้องจัดบรรยากาศ สิ่งแวดล้อม และสิ่งอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนสามารถเรียนด้วยตนเอง อาจจะเรียนคนเดียวหรือเรียนเป็นกลุ่มเล็กๆ ครูจะสังเกตอยู่ห่าง ๆ กรณีที่ผู้เรียนไม่สามารถพัฒนาการเรียนตามแผนที่วางไว้ได้ ครูอาจจำเป็นต้องเข้าไปช่วยเหลือแนะนำในเรื่องการเรียนรู้บ้างตามสมควร

8. เสริมพลัง และสร้างกำลังใจ หน้าที่ของครูอีกอย่างหนึ่งก็คือ ต้องเสริมพลังแก่ผู้เรียนอธิบายหรือแนะนำเพื่อให้ผู้เรียนมีความตั้งใจที่จะเรียนต่อไป ครูต้องใช้ทุกวิธีที่จะกระตุ้นเพื่อสร้างความสนใจให้เรียนต่อไปได้

9. ร่วมการประเมินผล หน้าที่ของครูในขั้นประเมินผลคือ จะไม่วัดฝ่ายเดียวแบบเดิม แต่จะให้คำแนะนำเรื่องการวัด และประเมินผล โดยให้ผู้เรียนเป็นผู้ประเมินผลการเรียนด้วยตนเอง เพื่อความสามารถเรียนได้สอดคล้องกับเป้าหมายที่ตั้งไว้ในแผนมากนักน้อยเพียงใด ถ้าผู้เรียนยังไม่บรรลุผลตามที่วางไว้ ก็จำเป็นที่จะต้องกลับไปวางแผน และแก้ไขใหม่

10. เก็บรวบรวมข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลจะเป็นข้อมูลย้อนกลับ เพื่อให้ผู้เรียนนำไปใช้ในการปรับปรุงแก้ไขการเรียนต่อไป

สุจริต เพียรชอบ (2540, หน้า 22-24) กล่าวถึงงานครูว่าเป็นงานหนัก แต่เนื่องจากเป็นงานบุญงานกุศล เป็นงานพัฒนากำลังคนให้กับประเทศชาติบ้านเมือง ความเจริญก้าวหน้าเป็นของศิษย์ จึงเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงน้ำใจของครูให้มีการพัฒนาไม่หยุดยั้ง ผู้ที่เป็นครูจึงควรมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ ความรู้ดี มีคุณธรรม นำให้คิด เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน เพียรจัดกิจกรรมหลากหลาย ใช้การสอนหลากหลาย มีวัฒนธรรม เป็นผู้นำความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มนุษย์สัมพันธ์ดี

มีจิตใจกว้างขวางเป็นประชาธิปไตย มีความสนใจ มีความสามารถพิเศษ ช่างสังเกต มีไหวพริบดี สามารถชี้แหล่งวิทยาการ มีความเข้มแข็ง กล้าหาญ ขยัน มานะบากบั่นเพื่อพัฒนาตนเอง

ศรีสมร พุ่มสะอาด (2530, หน้า 65-68) ได้วิเคราะห์คุณลักษณะที่แสดงถึงคุณภาพของครูประถมศึกษาด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ความรู้

1.1 ความรู้ทั่วไปในการสอน ได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต สร้างเสริมลักษณะนิสัย การงาน และพื้นฐานอาชีพ ภาษาอังกฤษ หรืองานอาชีพ

1.2 ความรู้เกี่ยวกับวิชาครู ได้แก่ หลัก และวิธีการสอน จิตวิทยาพัฒนาการสำหรับเด็ก

1.3 ความรู้เกี่ยวกับหลักสูตร ได้แก่ หลักการ และจุดมุ่งหมายของหลักสูตร โครงสร้างและเนื้อหาของหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล การเรียน

2. ความสามารถในการสอน ได้แก่ การเตรียมการสอน การนำเข้าสู่บทเรียน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การใช้สื่อประกอบการสอน การเสริมแรง การมอบหมายงาน และการชี้แนะนักเรียน การวัด และประเมินผลการเรียน การปกครองชั้น การสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน

3. การพัฒนาชุมชน ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน และสภาพสังคมท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ ความเป็นผู้นำ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความอดทน ความยอมรับในวิทยาการใหม่ๆ การบำรุงรักษาสุขภาพอนามัย ความซื่อสัตย์

4. อุคมการณ์และวิญญานครู ได้แก่ รัก ศรัทธา และมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพครู และต่อเด็ก ความเสียสละ ตั้งใจ เอาใจใส่ และมุ่งมั่นต่องานในหน้าที่ด้วยความจริงใจ ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม และเป็นแบบอย่างที่ดี

5. คุณธรรมและจริยธรรม ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบ ความเมตตา กรุณา ความกตัญญูกตเวที ความขยันหมั่นเพียร ความสามัคคี ความยุติธรรม

6. วินัย ได้แก่ เลื่อมใสและสนับสนุนการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ตั้งใจสั่งสอนศิษย์ด้วยความเอาใจใส่ อุทิศเวลา ไม่ทอดทิ้งหน้าที่ หรือการงาน รักษาชื่อเสียงไม่ให้อับอายว่าประพฤติชั่ว ไม่ประมาทเลินเล่อต่อหน้าที่ รักษาความลับ

ของทางราชการ ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ไม่ปกปิด หรือรายงานเท็จ ไม่ดำรงตำแหน่งอื่นใดในลักษณะคล้ายห้างหุ้นส่วน หรือบริษัท ไม่เป็นกรรมการพรรคการเมือง หรือเจ้าหน้าที่พรรคการเมือง

7. บุคลิกภาพ ได้แก่ แต่งกายสะอาด สุภาพ เรียบร้อย เหมาะสมตามกาลเทศะ สุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพจิตดี มีอารมณ์ขัน มีความมั่นคงทางอารมณ์ สามารถควบคุมทางอารมณ์ได้ มีความเข้าใจผู้อื่น และมีความเป็นกันเอง มีความกระตือรือร้นในการหาความรู้เพิ่มเติม มีมนุษยสัมพันธ์ ทำตนเป็นประโยชน์ต่อสังคมเมื่อมีโอกาส พัฒนา และปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ พูดเสียงดังฟังชัด มีความกล้าในการแสดงความคิดเห็น

สรุปได้ว่า คุณลักษณะของครูประถมศึกษาที่มีคุณภาพ คือ มีความรู้ความสามารถด้านการเรียนการสอน ให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน มีอุดมการณ์ในวิชาชีพครู มีคุณธรรม และจริยธรรมอันดีงาม รักษาระเบียบวินัย เป็นผู้มีบุคลิกภาพดี

ถวัลย์ มาศจรัส (2534, หน้า 26) กล่าวถึงคุณลักษณะของครูที่ดีนั้นควรมีลักษณะดังนี้ คือ 1) ความเที่ยงตรง 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) รับผิดชอบต่อนักเรียน 4) ตรงต่อเวลา 5) มีความสามารถในการอธิบาย 6) สอนให้เด็กรู้จักคิด และแก้ปัญหาด้วยตนเอง 7) มีความรู้ 8) แสวงหาความรู้ใหม่ๆ เสมอ 9) รู้จักสิทธิหน้าที่ของตนเอง 10) รู้จักใช้เหตุผล 11) ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 12) ศรัทธาในอาชีพครู 13) มีระเบียบวินัย 14) มีความสุภาพ อ่อนโยน 15) อุดมคติ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง 16) สุขุมรอบคอบ 17) ขยันขันแข็ง 18) รู้จักควบคุมอารมณ์ 19) กล้าแสดงความคิดเห็น และกระทำในสิ่งที่มีเหตุผล

สรุปได้ว่า ครูดีนั้นควรมีลักษณะที่ดี คือ เป็นผู้กระทำแต่ความดี มีบุคลิกภาพที่ดี มีค่านิยมดี มีคุณธรรม รู้จักการพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร มีความรับผิดชอบ และมีความมั่นคงทางอารมณ์

ดนัย ไชยโยธา (2531, หน้า 73-75) ได้ให้ทัศนะเรื่องคุณสมบัติของข้าราชการตามแนวพุทธศาสนา สรุปไว้ได้ดังนี้ คือ 1) ขยันหมั่นเพียร 2) สุภาพอ่อนโยน 3) มีมารยาท มีความประพฤติดี 4) เป็นผู้นำที่ดี 5) มีจิตใจมั่นคง เชื่อมมั่นในตนเอง 6) ปฏิบัติราชการได้คล่องแคล่วรวดเร็ว 7) ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่ง 8) รู้จักประมาณในการพูด พูดดี น่าฟัง 9) สมบูรณ์ด้วยความรู้ ความสามารถ

จึงสรุปได้ว่า ลักษณะของครูที่ดีตามแนวพุทธศาสนานั้น ต้องเป็นที่เคารพรักของศิษย์ มีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน ประพฤติดีมีคุณธรรม เป็นที่ยกย่องนับถือของศิษย์ และบุคคลทั่วไป คอยชักชวนห้ามปรามศิษย์ มิให้ศิษย์ประพฤติชั่ว ไม่ชักจูงศิษย์ไปในทางที่เสียหาย

กมล ภูประเสริฐ (2532, หน้า 130) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการสอนของครูไว้ว่า การสอนที่ดีที่สุด คือ การสอนให้ผู้เรียนได้เรียนเองให้มากที่สุด ดังนั้น ครูจึงจำเป็นต้องศึกษาและหาทางพัฒนาการเรียนการสอนให้มากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ บลูม (Bloom, 1976, p. 135) ที่ว่า เมื่อพิจารณาผลการเรียนจะพบว่าครูมีบทบาทที่สำคัญ โดยเฉพาะเรื่องการสอน คุณภาพด้านการสอนของครูเป็นสิ่งสำคัญ เพราะคุณภาพการสอนของครูจะส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน

อัน ธรรมเจริญ (2533, หน้า 24-25) กล่าวว่า คุณสมบัติหรือคุณลักษณะของครูที่ดีนั้นควรจะมีดังต่อไปนี้

1. มีความรู้ดี หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครูก็คือ การให้วิชาความรู้แก่ศิษย์ ครูทำหน้าที่นี้ได้ก็ต่อเมื่อครูเป็นผู้มีความรู้ดี หากครูมีความรู้ไม่ดี ความรู้ที่ให้แก่ศิษย์ก็อาจบกพร่องหรือผิดพลาด ความรู้ในที่นี้หมายถึง วิชาความรู้โดยทั่วไป และวิชาความรู้เฉพาะที่ต้องสอน และนอกจากวิชาทางโลกแล้ว ครูควรจะเป็นผู้รู้วิชาการทางธรรมอีกด้วย เพราะหน้าที่ของครูไม่ใช่เพียงการให้ความรู้เท่านั้น แต่จะต้องอบรมสั่งสอนให้ศิษย์เป็นคนดีอีกด้วย ครูจึงควรมีทางคดีโลกและทางคดีธรรม
2. มีการสอนดี หมายถึง ความสามารถในการสร้างความสนใจให้แก่เด็ก ความสามารถในการทำให้เด็กเข้าใจวิชาความรู้ที่สอน ศิลปะในการสอนอาจสร้างขึ้นได้โดยการเรียน และการฝึกฝน วิชาความรู้บางอย่าง เช่น วิชาครู และวิชาจิตวิทยาอาจช่วยได้มากในการเพิ่มศิลปะในการสอนของครู
3. มีบุคลิกดี ผู้ที่มีบุคลิกภาพดี ย่อมเป็นที่นับถือเลื่อมใสของบุคคลอื่น การมีบุคลิกภาพที่ดีจึงเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นของครู เพราะจะทำให้งานของครูในการอบรมสั่งสอนนักเรียนประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้ บุคลิกภาพที่ดีของครูยังมีอิทธิพลอย่างสำคัญเหนือบุคลิกภาพของเด็กอีกด้วย
4. มีความประพฤติดี หน้าที่ของครูไม่ใช่เพียงแต่ให้ความรู้เท่านั้น แต่จะต้องอบรมสั่งสอนนักเรียนให้มีความประพฤติดีด้วย โดยปกติเด็กจะดูการกระทำของครูเป็นตัวอย่าง ถ้าครูประพฤติไม่ดี ไม่เพียงจะทำความเสียหายให้แก่ตนเองเท่านั้น ครูจะต้องเป็นผู้ประพฤติดีด้วย ผู้ที่ไม่สามารถที่จะทำตนเป็นคนดีได้ ควรจะลาออกจากอาชีพครูไปทำอาชีพอื่น
5. มีสุขภาพจิตดี ครูที่ดีจำเป็นจะต้องมีสุขภาพจิตดี ถ้าสุขภาพของครูไม่ดี เป็นผู้มีความอารมณ์ฉุนเฉียว โกรธง่าย เต็มไปด้วยความทุกข์และวิตกกังวล การสั่งสอนอบรมก็ไม่ได้ผล นอกจากนี้จะพลอยทำให้สุขภาพจิตของนักเรียนเสียตามไปด้วย ดังนั้น ครูจะต้องพยายามรักษาสุขภาพจิตให้ดียิ่งอยู่เสมอ

6. มีความเมตตากรุณา ครูที่ดีจะต้องมีความเมตตากรุณาต่อเด็ก จะต้องเป็นผู้รักเด็ก เมื่อมีปัญหา หรือได้รับความเดือดร้อน จะต้องช่วยแก้ไข จิตของครูจะต้องชุ่มโชกไปด้วย ความเมตตากรุณาเป็นเบื้องนำ อนึ่ง ความเมตตากรุณาจะต้องให้แก่เด็กทุกคน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง

7. มีความอดทนและเสียสละ จะต้องเป็นผู้ที่มีความอดทนต่องาน ต่อความกดดัน และเหตุการณ์ ในบางครั้งครูอาจพบนักเรียนที่เกะกะเกรียนดื้อนัก พุดอะไรก็ไม่ยอมเชื่อฟังครู จะต้องใช้ความอดทนหาทางอบรมสั่งสอนต่อไป นอกจากนี้ ครูจะต้องมีความเสียสละ ทำหน้าที่ด้วยใจรัก อุทิศเวลาให้กับงานที่ตนทำ มีความสุข และพอใจในงานที่ตนทำ หากไม่มีความเสียสละแล้ว อาจเกิดความท้อแท้ และเบื่อหน่ายได้

สรุปได้ว่า คุณสมบัติของครูที่ดีนั้น จะต้องมีความรู้ดี มีคุณลักษณะดังต่อไปนี้ มีความรู้ดี มีการสอนดี มีบุคลิกดี ประพฤติดี มีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นผู้มีความเมตตากรุณา มีความอดทนและเสียสละ

ปรีชาญ เดชศรี (2538, หน้า 54) ได้พูดถึงลักษณะของครูที่ดีว่า “ครูดี หมายถึง ครูที่ทำการสอนดี คือ สอนให้เด็กเรียนรู้ได้ดี” ซึ่งจะต้องมีความรู้และความสามารถ ครอบคลุมในเรื่องต่อไปนี้

1. มีความรู้ในเนื้อหาวิชาที่สอนเป็นอย่างดี รู้อย่างกว้างขวาง และถูกต้อง
2. มีความรู้เกี่ยวกับตัวนักเรียนเป็นอย่างดี หมายถึง รู้ว่านักเรียนแต่ละคนมีระดับสติปัญญาสูงต่ำแค่ไหน ถนัดอะไร มีสภาพครอบครัวหรือสิ่งแวดล้อมทางบ้านเป็นอย่างไร
3. มีความรู้รอบตัวที่สามารถนำมาใช้ยกตัวอย่างประกอบการสอนได้เป็นอย่างดีและช่วยให้นักเรียนเข้าใจเรื่องที่เรียนได้ดีขึ้น
4. มีความรู้ในวิธีการสอน หลักการสอน รวมทั้งจิตวิทยาการเรียนรู้ และจิตวิทยาพัฒนาการเด็ก ที่จะช่วยให้เข้าใจในกระบวนการสอน และข้อจำกัดต่าง ๆ ที่มีต่อความสามารถในการเรียนรู้ของนักเรียนได้

นอกจากคุณสมบัติทั้ง 4 ประการที่กล่าวมาแล้ว ครูจะต้องเป็นผู้ที่มีความใฝ่รู้และค้นหาความรู้อยู่ตลอดเวลาอีกด้วย

ธีรศักดิ์ อัครบวร (2542, หน้า 56) ได้สรุปคุณลักษณะของครูดีว่า จะต้องประกอบด้วย ลักษณะสำคัญ ๆ 3 ด้าน คือ

1. ภูมิรู้ ได้แก่ คุณสมบัติส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถทางด้านวิชาการที่จะสอน ตลอดจนการเป็นผู้ที่มีสติปัญญาดี เฉลียวฉลาด เชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์

รู้จักแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เป็นต้น ภูมิรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของครูได้แก่ การสอนดี และการปกครองดี สามารถอธิบายได้รวบรัดชัดเจน สอนสนุก ทำเรื่องที่ยากให้เข้าใจได้ ควบคุมชั้นเรียนให้อยู่ในระเบียบวินัย เป็นต้น

2. ภูมิธรรม ได้แก่ การประพฤติดี เว้นจากอบายมุขทั้งปวง กระทำแต่สิ่งที่ดี ที่สุจริต ทั้งกาย วาจาและใจ นอกจากนี้ ครูต้องมีจรรยาบรรณ และคุณธรรมสูง ซื่อสัตย์ เสียสละ มีเมตตา กรุณา ยุติธรรมและมานะอดทน เป็นต้น

3. ภูมิฐาน ลักษณะที่ดีของครูในด้านนี้ ได้แก่ บุคลิกภาพดี รูปร่างท่าทางดี แต่งกายสะอาดเรียบร้อยพูดจาไพเราะ นุ่มนวล น้ำเสียงชัดเจน มีลักษณะเป็นผู้นำ เป็นต้น นอกจากนี้ ครูยังต้องเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ มีอัธยาศัยไมตรีกับบุคคลทุกเพศทุกวัยทุกชนชั้น

สุพล วังสินธ์ (2536, หน้า 46) ได้พูดถึงคุณลักษณะของครูที่ดีว่า เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง คุณลักษณะของครูที่ดีควรเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ครูที่ดีจะต้องรู้จักการจัดสภาพการเรียน การสอน ด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ ที่เปลี่ยนไปจากเดิม มิใช่เป็นผู้บอกความรู้ไปสู่นักเรียน ลักษณะของครูที่ดีและครูยุคใหม่ ที่สอดคล้องกับลักษณะการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ควรมีลักษณะ 9 ประการ ดังนี้

1. รักสนุก หมายถึง ต้องมีความศรัทธาในตัวเอง ในงานและตัวเด็กและต้องตระหนักในความสำคัญของตนเองในการที่จะพัฒนาเด็ก ๆ ในทุก ๆ ด้าน

2. บุคไม่เบื่อ หมายถึง มีความพยายามมุ่งมั่นที่จะพัฒนาการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับตัวนักเรียน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

3. เอื้อวิชา หมายถึง การเป็นผู้มีความรอบรู้ โดยศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอและนำความรู้เหล่านั้นมาช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนในลักษณะที่ว่า “รู้จำ รู้จัก รู้จริง และรู้แจ้ง”

4. กล้ายืนหยัด หมายถึง มีความมั่นใจในตนเอง

5. ถนัดกิจกรรม หมายถึง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคนิคการสอนต่าง ๆ สนใจแสวงหากิจกรรมการสอนที่แปลกใหม่มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนโดยกระทำได้อย่างราบรื่น

6. ทำอุปกรณ หมายถึง การทำอุปกรณสื่อการสอนต่าง ๆ เพื่อช่วยให้นักเรียนเรียนรู้ได้ดีขึ้น

7. สอนการใช้ หมายถึง การรู้จักถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่นักเรียน จนผู้เรียนสามารถนำความรู้ความสามารถที่ได้รับไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมมากยิ่งขึ้น

8. ให้หลักเกณฑ์ หมายถึง การให้ความรู้ที่ถูกต้องตามหลักวิชา มิใช่ให้ความรู้สึกของตนเอง

9. เป็นปัจจุบัน หมายถึง การให้ความรู้ที่ถูกต้อง ทันสมัย ทันเหตุการณ์แก่นักเรียน
ถวิล มาตรการเยี่ยม (2542, หน้า 3-7) ได้สรุปลักษณะของครูที่มีประสิทธิภาพไว้ว่า ครูที่มี
ประสิทธิภาพนั้นสามารถดูได้จาก คุณลักษณะส่วนตัว การเข้าใจและรู้จักตนเอง และการเข้าใจ
และรู้จักคนอื่น ดังนี้ คือ

คุณลักษณะส่วนตัว ได้แก่ 1) เอาใจใส่ อาหารและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น 2) อุดมคติ
กับความหลากหลายของวัฒนธรรม เชื้อชาติ ความเชื่อและศาสนา 3) มีอารมณ์ขัน 4) ความมั่นคง
ในอารมณ์และความสามารถควบคุมอารมณ์ 5) ได้รับการศึกษาและอบรมดี 6) มีทักษะการสื่อ
ข้อความ 7) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ 8) สุขภาพอนามัยและบุคลิกภาพดี 9) มีความริเริ่ม
สร้างสรรค์และเสนอแนะงานนวัตกรรม 10) พึ่งพาตนเอง มีความเชื่อมั่นในตนเอง และ
มีความรับผิดชอบ 11) มีความกล้าหาญและซื่อตรง ประเมินตนเอง และมีทิศทางการทำงาน
12) มีความรับผิดชอบต่อวิชาชีพ 13) มีความสามารถในการวางแผน การมุ่งใจและเป็นผู้นำ
14) มีความเด็ดขาด 15) ยืดหยุ่นและปรับตัว 16) ถ่อมตน 17) มีความกระตือรือร้น

การเข้าใจและรู้จักตนเอง ได้แก่ 1) มีวิจาร์ณญาณ และมโนทัศน์ในทางสร้างสรรค์
2) มีเจตคติที่จะร่วมมือหรือร่วมงานกับคนอื่นมากกว่าที่จะแยกตัวเอง 3) ไม่ย่อท้อต่อปัญหา และ
อุปสรรคที่เกิดขึ้น ต่อสู้และพยายามที่จะแก้ไขปัญหาลงสู่ความสำเร็จได้ 4) ไว้วางใจ
เพื่อนร่วมงาน ไม่หวาดระแวง เป็นคนมีเหตุผล มีวินัยในตนเองและมีความเชื่อมั่นในตนเอง
5) เป็นที่ต้องการของคนอื่น เป็นบุคคลที่น่าคบหาสมาคม น่านับถือ 6) เป็นบุคคลที่มองเห็นว่า
ตนเป็นคนที่มีความค่า มีเกียรติ มีความสำคัญ 7) การเข้าใจและรู้จักคนอื่น

การเข้าใจ และรู้จักบุคคลอื่น เป็นลักษณะที่ครูจำเป็นต้องทำความเข้าใจ และสะสม
ให้มีในตนเอง คือ

1. มองคนอื่นในแง่ดี ได้แก่ 1) มีความกระหายที่จะติดต่อร่วมมือประสานงานกับ
คนอื่น 2) ประเมินบุคคลอื่นด้วยความชื่นชม ไม่มองในแง่ร้ายหรือใช้อารมณ์ตัดสิน มองเห็น
คุณค่าและศักยภาพของเพื่อนมนุษย์ 3) เข้าใจและมองเห็นเจตนาของผู้อื่น โดยเฉพาะการเคารพ
ทัศนคติของบุคคลอื่น 4) มีความเข้าใจธรรมชาติของบุคคลว่า อาจเหมือนกันหรือต่างกันและเข้าใจ
พฤติกรรมและการแสดงออกของมนุษย์ 5) ความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ครูจะต้องเข้าใจว่าตนเอง
นั้นจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลในระดับต่าง ๆ ตลอดจนเข้าใจถึงพฤติกรรมโต้ตอบของบุคคล
เหล่านั้น เพราะบุคคลไม่ใช่สิ่งของหรือวัตถุ

2. จะต้องไฝ่หาสาเหตุของพฤติกรรมมนุษย์ในกระแสความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และความเข้าใจ หรืออิทธิพลมาแต่อดีต นั่นคือจะต้องมีความรู้สึกที่สามารถกำหนด และอธิบาย ลักษณะ หรือพฤติกรรมของบุคคลอื่น ที่แสดงออกว่ามีมูลเหตุมาจากอะไร ไม่เอาเหตุการณ์หรือสิ่งแวดล้อมเป็นข้อกำหนดในการประเมินคนอื่น จำเป็นต้องมองคนอื่นให้ลึกซึ้ง

3. ความสามารถในการรวมกลุ่ม ซึ่งหมายความว่า คนเราต้องทำงานร่วมกับคนอื่น อย่างใกล้ชิดทั้งในหน่วยงานและนอกหน่วยงาน

กล่าวโดยสรุป คุณลักษณะของครูที่มีประสิทธิภาพที่ได้กล่าวมาทั้งหมดแบ่งออกเป็น 3 ประการใหญ่ ๆ คือ

ประการแรก คุณลักษณะส่วนตัวหรือจะเรียกว่าคุณลักษณะเฉพาะที่จะต้องพัฒนาให้เกิดในตัวครูให้ได้

ประการที่สอง เกี่ยวกับการรู้จักตนเอง นั่นคือ จะต้องวิเคราะห์ให้รู้ให้เข้าใจตนเองว่า เราเป็นใคร มีคุณค่า มีศักดิ์ศรี มีบทบาทอะไร และสามารถมองงาน มองชีวิตและมองอาชีพได้ถูกต้อง

ประการที่สาม เกี่ยวกับการรู้และเข้าใจบุคคลอื่น กล่าวคือต้องยอมรับว่าเราไม่ได้อยู่คนเดียว จะต้องเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ในสังคมว่าพฤติกรรมหรือกิจิยาโต้ตอบเกี่ยวพันกันของคนในสังคมนั้นเป็นอย่างไร สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่ครูจะต้องศึกษาให้เข้าใจ จึงช่วยให้การเตรียมงานเตรียมตัวที่จะร่วมมือกับคนอื่นให้บรรลุการปฏิบัติงานได้

ตีปพนนท์ เกตุทัต (2539, หน้า 9-10) กล่าวถึงครูไว้ว่า ครูในฐานะที่เป็นคนดี ก่อให้เกิดความศรัทธาในศิษย์ พ่อแม่และชุมชน ครูต้องวางตนเป็นคนดีตามหลักศาสนาแต่ละศาสนาที่ตนอยู่นับถือ ครูในฐานะเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ สร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ ครูต้องเน้นวิธีการเรียนรู้มากกว่าสอนให้ท่องจำตอบ ครูในฐานะเป็นคนของชุมชน เรียนรู้จากชุมชนถึงสภาพการทำมาหากิน สภาพประวัติศาสตร์ของชุมชน นำเรื่องจากชุมชนมาสอนเป็นตัวอย่างเสริมหลักวิชาในหนังสือ ช่วยชุมชนในการเรียนรู้ ช่วยเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ครูใช้วิชาความรู้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์สิ่งดี สิ่งไม่ดี แยกแยะสิ่งปฏิกูลที่มาจากภายนอกออกจากสิ่งที่เป็นกระแสไหลมาจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นสิ่งชั่วร้ายชั่วช้าที่มาจากสื่อมวลชนหรือภาพโฆษณาสินค้า กระตุ้นให้นักเรียน และชุมชน เลือกรับสิ่งที่ดี ครูเป็นผู้ประสานการเรียนรู้ในโรงเรียน นอกโรงเรียน จากชุมชน จากธุรกิจเอกชน จากสื่อมวลชน จากสถาบันต่าง ๆ ในสังคม ช่วยเปิดหูเปิดตาให้กว้างถึงเพื่อนบ้านรอบประเทศ ครูทุกคนโดยเฉพาะระดับมัธยมศึกษาและครูอุดมศึกษาต้องหมั่นเพิ่มพูนความรู้ เรียนรู้

วิธีการหาความรู้จากเทคโนโลยีสมัยใหม่ ต้องติดตามความก้าวหน้าใหม่ ๆ โยงความรู้ใหม่กับการปรับปรุงนำไปปฏิบัติ เพื่อยกฐานะความเป็นผู้ให้ความรู้ของชุมชนและสังคมโดยรอบและเพื่อติดตามความเปลี่ยนแปลงของโลก

ชะโนช สวงทรัพย์ (2539, หน้า 104-109) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาพฤติกรรม การสอนของครูดีเด่น สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี โดยการศึกษาจากครู คณิศาสตร์ดีเด่น จำนวน 12 คน ผลการศึกษาพอสรุปได้ว่า ครูดีเด่นมีพฤติกรรมการสอนดังนี้

1. พฤติกรรมที่เอื้ออำนวยต่อการสอนด้านวิชาการของครูดีเด่นที่ปฏิบัติเป็นอันดับแรก คือ

1.1 การศึกษาหลักสูตร คู่มือครู แผนการสอนและเอกสารการสอนอื่นในกลุ่ม ประสบการณ์ที่สอน

1.2 การศึกษาระเบียบการปฏิบัติในหน้าที่ และปฏิบัติ

1.3 การสะสมเอกสาร วารสาร และหนังสือต่าง ๆ ตลอดจนการรวบรวมตัวอย่าง แนวคิด ข้อสังเกต เกร็ดความรู้ไว้เพื่อประกอบการสอน

1.4 การศึกษาวิทยาการหรือแนวคิดทางการศึกษาใหม่ ๆ เพื่อปรับปรุงการเรียน การสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

1.5 การขอคำแนะนำจากเพื่อนครู ผู้บังคับบัญชา ครูวิชาการและศึกษานิเทศก์ เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

1.6 การจัดทำแผนงาน โครงการทางวิชาการ เป็นแนวปฏิบัติล่วงหน้า

1.7 การศึกษาเทคนิคการสอน วิธีสอนหรืองานวิจัยใหม่ ๆ ที่เกี่ยวกับการสอน

1.8 การประเมินผลการทำงานของตนเอง เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องในการทำงาน

1.9 การติดตามข่าวสาร เหตุการณ์ และข่าวความเคลื่อนไหวในวงการศึกษา

2. พฤติกรรมที่เอื้ออำนวยต่อการสอนด้านคุณธรรมครูดีเด่น ซึ่งได้ปฏิบัติมากที่สุด มี ดังนี้

2.1 ความภูมิใจ ความรัก ความศรัทธาในอาชีพครูและการให้เกียรติแก่ครูทุกท่าน

2.2 การฝึกนักเรียนให้มีกิริยามารยาท และมีน้ำใจอันดีงามต่อเพื่อนนักเรียนและ บุคคลอื่น

2.3 การอบรมสั่งสอนนักเรียนที่ประพฤติผิดทันทีที่พบเห็น

2.4 การฝึกนักเรียนให้อยู่ร่วมกันด้วยความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน ซ้ำกันและกัน

3. พฤติกรรมที่เอื้ออำนวยต่อการสอนด้านคุณลักษณะทั่วไปของครูดีเด่นที่ปฏิบัติมาก มีดังนี้

3.1 การแต่งกายสะอาด สุภาพเรียบร้อย ตลอดจนการรักษาความสะอาดของร่างกายให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน

3.2 ความมั่นใจในตนเองในการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะสอน

3.3 การสอนด้วยความตั้งใจ และใช้ศิลปะในการสอนอย่างเต็มที่

3.4 การไม่ระบายอารมณ์กับนักเรียนในขณะสอนเนื่องจากอารมณ์ไม่ดีจากสาเหตุอื่น

3.5 ความสำเร็จในการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น

3.6 ความสามารถไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในหมู่นักเรียน และคณะครู

4. พฤติกรรมที่เอื้ออำนวยต่อการสอนด้านคุณลักษณะเฉพาะในการสอนของครูดีเด่นพบว่าพฤติกรรมที่ครูดีเด่นปฏิบัติมาก มีดังนี้

4.1 ความร่วมมือกับนักเรียนในการรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบของห้องเรียน

4.2 การยอมรับความคิดเห็นของนักเรียนตามที่นักเรียนได้เสนอมาอย่างมีเหตุผล

4.3 การให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดตกแต่งห้องเรียนและนำผลงานของนักเรียนมาตกแต่ง

4.4 การจัดตกแต่งห้องเรียนให้เอื้ออำนวยความสะดวกต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

4.5 การให้อิสระนักเรียนได้ทำกิจกรรมที่ต้องการ หลังจากปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายเสร็จ

4.6 การส่งเสริมให้นักเรียนจัดนิทรรศการ ป้ายนิเทศน์สำคัญ และเหตุการณ์ต่าง ๆ

4.7 การจัดสื่อ และอุปกรณ์ตามกลุ่มประสบการณ์ที่สอนไว้ประจำห้องเรียน

4.8 การจัดมุมหนังสือในห้องเรียนให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้า การใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ เช่น เกมส์ เพลง นิทาน เป็นต้น เพื่อจูงใจหรือเร้าความสนใจนักเรียนในขณะสอน

4.9 ความร่วมมือกับนักเรียนในการผลิตสื่อ เกมส์ต่าง ๆ เพื่อประกอบการเรียนการสอน

5. พฤติกรรมที่เอื้ออำนวยต่อการสอนด้านมนุษยสัมพันธ์ของครูดีเด่น

5.1 การเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนและชุมชน

5.2 การพบปะสนทนา ทักทายผู้ปกครอง

- 5.3 การปฏิบัติงานร่วมกับคณะครูในโรงเรียนด้วยความสนิทสนม รักใคร่ปรองดอง
- 5.4 การประสานสัมพันธ์กับบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ที่ทำงานร่วมกัน
- 5.5 การเชิญชวนผู้ปกครองและบุคคลทั่วไปเข้าร่วมกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น
- 5.6 การให้ความช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแนะนำเพื่อนครูทั้งในโรงเรียน และต่างโรงเรียนในการจัดการเรียนการสอน

ลักษณะของครูที่ดีในทัศนะของนักการศึกษาตะวันตก วงการการศึกษาตะวันตกก็ให้ความสำคัญเกี่ยวกับคุณลักษณะของครูดีเช่นกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เฮสซง และ วีคส์ (Hessong & Weeks, 1987, pp. 457-463) ได้สรุปแนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะของครูที่ดีไว้เป็นระบบและครอบคลุมคุณลักษณะของครูอย่างกว้างขวาง ดังนี้

1. เป็นผู้มีความรอบรู้ (Being Knowledge) คือ การมีความรู้หรือความเข้าใจในวิชาการต่าง ๆ ซึ่งได้ศึกษาเล่าเรียนมาเป็นอย่างดี มีความแม่นยำในวิชาการ โดยเฉพาะวิชาที่สอนตลอดจนวิชาการอื่น ๆ ตามสมควร
2. เป็นผู้มีอารมณ์ขัน (Being Humorous) คือ การเป็นผู้ที่สามารถสอดแทรกความรู้สึกล้อเล่นให้ขำขัน หรือสนุกสนานในการสอน อย่างไรก็ดีการมีอารมณ์ขันของครูจะต้องเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดค่านิยมที่ดี มิฉะนั้นแล้วจะเกิดผลเสียได้เช่นกัน
3. เป็นผู้มีความยืดหยุ่นผ่อนปรน (Being Flexible) หมายถึง การมีความสามารถในการเปลี่ยนแปลง แก้ไข หรือปรับเปลี่ยนสภาพการณ์ให้เหมาะสมกับการสอนได้ ครูจำเป็นต้องรู้จักการยืดหยุ่นในการอบรมสั่งสอน สามารถปรับแผนการเรียนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างดี
4. เป็นผู้มีความตั้งใจในการทำงาน (Being Upbeat) เป็นผู้ที่มีความรักในตัวเอง และยินดีในภารกิจการสอน จะไม่มองว่าการสอนเป็นเพียงภารกิจที่ต้องรับผิดชอบเท่านั้น แต่จะยินดีเมื่อได้สอน อุทิศเวลาให้กับการทำงานที่ทำอย่างเต็มที่
5. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ (Being Honest) ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นคุณลักษณะที่สำคัญมากสำหรับผู้ที่เป็นครู ความซื่อสัตย์จริงใจเป็นสิ่งที่ทำให้ศิษย์เกิดความเชื่อถือไว้วางใจ และมั่นใจที่จะปฏิบัติ หรือกระทำตามคำสั่งสอนของครู
6. เป็นผู้มีความสามารถสร้างความชัดเจน (Being Clear and Concise) ความสามารถในการทำให้ผู้ที่สัมพันธ์ด้วยเข้าใจได้รวบรัดชัดเจนนั้น เป็นเรื่องของความสามารถในการสื่อสาร ทั้งการใช้ภาษาพูด และภาษาเขียน นอกจากนี้ การปฏิบัติหน้าที่การงานใด ๆ ก็ต้องปฏิบัติด้วยความชัดเจนโปร่งใส ถูกต้องตามหลักการ และระเบียบแบบแผนอันดีงาม

7. เป็นคนเปิดเผย (Being Open) คือ เป็นคนที่ไม่ทำตัวลึกลับ เข้าเส้น ไม่หน้าไหว้ หลังหลอก เต็มใจเปิดเผยให้ผู้อื่นรับรู้ รู้จักยอมรับความคิดของผู้อื่นด้วยความเข้าใจ การกระทำของคนเสมอ

8. เป็นผู้มีอดทน (Being Patient) หมายถึง ความเป็นผู้มีความเพียร พยายาม หรือขยันขันแข็ง สำหรับครูต้องมีคุณสมบัติข้อนี้มากเป็นพิเศษ เพราะนอกจากจะเป็นผู้ที่อดทนในหน้าที่การสอน และงานอื่น ๆ แล้ว ยังต้องอดทนต่อพฤติกรรมต่าง ๆ ของนักเรียนอีกด้วย

9. เป็นแบบอย่างที่ดี (Being a Role Model) ครูควรเป็นบุคคลที่กระทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อศิษย์ และสังคม เพราะนักเรียนต้องมีแบบอย่างที่ดีต้องดีงาม เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน ซึ่งครูย่อมเป็นผู้ใกล้ชิด และเป็นผู้ที่นักเรียนไว้วางใจเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ครูจึงต้องกระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อศิษย์ทั้งในเวลาสอนและการดำเนินชีวิต

10. เป็นผู้สามารถประยุกต์ทฤษฎีไปปฏิบัติได้ (Being Able to Relate Theory to Practice) การนำเอาความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนไปใช้ให้เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพนั้น บางครั้งสภาพการณ์จริงไม่เหมือนกับทฤษฎีที่เรียนมา ครูต้องสามารถประยุกต์ทฤษฎีไปใช้ได้เหมาะสม

11. เป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตนเอง (Being Self Confident) ความเชื่อมั่นในตนเอง ก็คือ การกล้าตัดสินใจโดยสามารถเลือกวิถีทางที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหาต่าง ๆ หรือวิถีทางที่ดีที่สุดในการกระทำต่าง ๆ ครูต้องสามารถพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองโดยการสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการสอนให้มากที่สุด ครูต้องเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนสอนด้วย

12. เป็นผู้มีความสามารถในศิลปะวิทยาการหลาย ๆ ด้าน (Being Diversified) ครูที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีความรู้และความสามารถในการอื่น ๆ ด้วย ความรู้พิเศษเป็นความสามารถเฉพาะตัวที่จะช่วยให้ผู้ประกอบวิชาชีพครูจะต้องใช้เพื่อช่วยให้งานในหน้าที่ครูมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ความรู้พิเศษ เช่น ความสามารถทางเครื่องดนตรีกลไก ความรู้ในการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ ความสามารถทางงานศิลปะ เป็นต้น

13. เป็นผู้แต่งกายเหมาะสม และมีสุขอนามัยส่วนบุคคลดี (Being Well Groomed and Having Personal Hygiene) ผู้ประกอบวิชาชีพครูต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย และสะอาด อยู่เสมอ สวมใส่เสื้อผ้าถูกกาลเทศะเหมาะสมกับความเป็นครู หรือแต่งกายตามรูปแบบที่ทางสถานศึกษากำหนด นอกจากนี้ สุขภาพอนามัยส่วนบุคคลของครูก็เป็นสิ่งสำคัญ ทั้งสุขภาพทางร่างกาย และจิตใจ สุขภาพของครูมีผลให้การสอนประสบความสำเร็จได้ดี

กิลเบิร์ต (Gilbert, 1979, pp. 11-65) กล่าวถึงครูที่จะต้องประกอบไปด้วยลักษณะ

ดังต่อไปนี้ คือ วิชาที่สอนเป็นอย่างดี ชอบวิชาที่สอน ชอบเด็ก รู้จักเด็ก ใจกว้าง มีความรู้กว้างขวาง มีอารมณ์ขัน จำแม่น มีความหวังในชีวิต และมีเมตตา

คุณลักษณะของครูที่สัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงานของครูในสถานศึกษา

คนจะพัฒนาได้ต้องอาศัยการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยม และคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็นพลเมืองดี มีคุณธรรม และมีประสิทธิภาพ การพัฒนาการศึกษาจะมีประสิทธิภาพได้ก็ต้องอาศัยครูเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาดังกล่าว

จากความคาดหวังของสังคม ประเทศชาติ และบุคคลหลายระดับที่หวังให้ครูมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ ดังนั้น การปฏิบัติงานของครูจึงมีความสำคัญมากเพราะเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประเทศและพัฒนาพลเมืองของชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยะประเทศทั้งทางด้านคุณธรรม ความรู้ และความสามารถต่าง ๆ การที่ครูจะสามารถปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพได้ดังนี้ จำเป็นต้องมีปัจจัยเกื้อหนุน คือ คุณลักษณะของครูที่ดี ซึ่งมีผู้ศึกษาวิจัย และเสนอแนวคิดดังกล่าวไว้แตกต่างกันดังนี้

สุพล วังสินธ์ (2536, หน้า 46) กล่าวว่า ครูที่ดีจะต้องรู้จักการจัดสภาพการเรียนการสอนด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่เปลี่ยนไปจากเดิม มิใช่เป็นผู้บอกความรู้ไปสู่นักเรียน ลักษณะของครูที่ดี และครูยุคใหม่ ที่สอดคล้องกับลักษณะการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ควรมีลักษณะ 9 ประการ คือ รักสนุก บุคไม่เบื่อ เชื่อวิชา กล้ายืนหยัด ถนัดกิจกรรม ทำอุปกรณ์ สอนการใช้ ให้หลักเกณฑ์ และเป็นปัจจุบัน

วัชร บวรณสิงห์ (2526, หน้า 7-8) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของครูไว้ดังต่อไปนี้

1. ด้านวิชาการ ครูที่ดีควรมีความรู้ในวิชาที่สอนอย่างถ่องแท้ มีความรู้กว้างขวางในสิ่งใหม่เกี่ยวกับวิชาที่สอน มีการศึกษาค้นคว้าหาความรู้อยู่เป็นนิจ และสามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนการสอน มีความรู้ความสามารถพิเศษนอกเหนือจากสาขาวิชาที่สอน และควรมีความรู้ในวิชาครูเป็นอย่างดี สามารถเป็นครูชั้นอาชีพ

2. ด้านการสอน ครูควรสามารถทำการสอนได้เป็นอย่างดี มีทักษะในการสอน และการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างเหมาะสม มีการเตรียมการสอนตามหลักสูตร และสามารถสอนได้ตามนั้น มีความสามารถกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน มีความสามารถปกครอง และควบคุมชั้นเรียนได้ดี ให้งานนักเรียน และตรวจงานอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ด้านคุณธรรม ต้องมีความประพฤติดี ซื่อสัตย์ มีคุณธรรม มีความเมตตา ขยัน และอดทน สามารถให้ความช่วยเหลือ และให้อภัย เป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชน และสามารถในการอบรมแนะแนวแก่เด็กและเยาวชนได้ดี

4. ด้านบุคลิกภาพ ครูควรเป็นผู้ที่มีหน้าตาเข้มแข็ง แจ่มใส มีความเชื่อมั่นในตนเอง พุดจาจะฉาน ชัดเจน มีวาจาสุภาพ แต่งกายสุภาพตามสมัยนิยม มีมนุษยสัมพันธ์ มีความรักและศรัทธาในอาชีพครูที่ตนเองดำรงอยู่ สามารถปฏิบัติงานต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยความรวดเร็ว และประหยัดได้เป็นอย่างดี

5. ด้านสังคม ครูมีมนุษยสัมพันธ์อันดีทั้งกับนักเรียน ผู้ปกครอง และผู้ร่วมงาน สามารถสร้างความพึงพอใจให้กับผู้ร่วมงาน และผู้บังคับบัญชา มีความยินดี และเต็มใจที่จะบริการเพื่อนครูด้วยกัน มีความรู้ในระบบการบริหารบุคคล มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติหน้าที่ มีความเข้าใจในธรรมชาติของเด็ก สามารถปกครองเด็กที่ตนสอน ให้คำปรึกษา และช่วยเหลือได้ทั้งในและนอกห้องเรียน สามารถประสานความเข้าใจอันดีระหว่างชุมชนกับโรงเรียน และสนับสนุนโรงเรียนในทางที่เหมาะสม

6. ด้านส่วนตัว ครูควรมีสภาพทั้งทางร่างกาย และจิตใจ สภาพฐานะเศรษฐกิจ และการครองชีพของครอบครัวเป็นไปอย่างราบรื่น สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทำให้ไม่เกิดปัญหาในครอบครัว ซึ่งจะมีผลกระทบโดยตรงต่อหน้าที่การงาน

สถาบันราชภัฏสวนดุสิต กับคณะกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ (2542) ได้ร่วมกันออกแบบสำรวจสวนดุสิต โพล เพื่อสำรวจความคิดเห็นของเด็กนักเรียนระดับประถมศึกษาในหัวข้อ “ครูที่นักเรียนประถมศึกษาอยากเรียนด้วย” ได้ผลการสำรวจดังนี้ อันดับที่ 1 ครูใจดี อันดับที่ 2 พุดจาดี/ไพเราะ อันดับที่ 3 สอนสนุกเข้าใจง่าย อันดับที่ 4 เอาใจใส่ดูแลนักเรียน อันดับที่ 5 ให้การบ้านน้อย อันดับที่ 6 บุคลิกดี/สวย อันดับที่ 7 สามารถปรึกษาปัญหาได้ อันดับที่ 8 มีเหตุผล/มีความยุติธรรม อันดับที่ 9 ดังใจสอน

จุฬา บุริภักดี (2533, หน้า 4-8) กล่าวว่า ครูเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องจากศิษย์ และประชาชนทั่วไป เพราะครูเป็นผู้สั่งสอนอบรม ถ่ายทอดความรู้ให้ศิษย์มีความรู้ และเป็นคนดี มีคุณภาพต่อไปในอนาคต ฉะนั้น ครูจึงต้องเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพดี มีมนุษยสัมพันธ์ดี ต้องรู้จักวิธีสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เช่น มีความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนครูด้วยกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว มีการประสานงาน ทำงานร่วมกันได้อย่างดี มีความสุข และบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2547 กำหนดหลักเกณฑ์ และแนวปฏิบัติในการพิจารณาเลื่อนขั้นเงินเดือนข้าราชการสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา

ขั้นพื้นฐานว่าข้าราชการครูที่มีผลการปฏิบัติงานดีตามเกณฑ์ที่กำหนดจึงจะได้รับการเลื่อนขั้นเลื่อนเงินเดือน โดยมีเกณฑ์การประเมิน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านผลงาน และด้านคุณลักษณะการปฏิบัติงาน ดังนี้

1. ด้านผลงาน

1.1 ด้านปริมาณผลงาน โดยพิจารณาจากปริมาณผลงานเปรียบเทียบกับเป้าหมาย ข้อตกลงหรือมาตรฐานของงาน

1.2 คุณภาพของงาน โดยพิจารณาจากความถูกต้อง ความครบถ้วน ความสมบูรณ์ และความประณีต หรือคุณภาพอื่น ๆ

1.3 ความทันเวลา โดยพิจารณาจากเวลาที่ใช้ปฏิบัติงาน เปรียบเทียบกับเวลาที่กำหนดไว้ สำหรับการปฏิบัติงานหรือภารกิจนั้น

1.4 การประหยัดหรือความคุ้มค่าของการใช้ทรัพยากร โดยพิจารณาจากความฟุ่มเฟือยในการใช้ทรัพยากรหรือความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรที่ใช้กับผลผลิตของงาน หรือโครงการ

1.5 ผลสัมฤทธิ์ของงานที่ปฏิบัติได้ โดยพิจารณาจากผลผลิต หรือผลลัพธ์ของผลงานเปรียบเทียบกับเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ของงาน

2. ด้านคุณลักษณะการปฏิบัติงาน

2.1 ความรับผิดชอบ โดยการปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยเต็มใจ มุ่งมั่นทำงานให้สำเร็จคล่องและยอมรับผลที่เกิดจากการทำงาน

2.2 ความสามารถในการปฏิบัติงาน ได้แก่ ความรอบรู้ในงาน เข้าใจเกี่ยวกับงานในหน้าที่ และงานที่เกี่ยวข้อง สามารถคิด วิเคราะห์ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการงาน

2.3 ความอดสาหัส ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียร ตั้งใจที่จะทำงานให้สำเร็จ โดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหา

2.4 การรักษาวินัย ได้แก่ การปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของทางราชการและประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดีในการเคารพกฎระเบียบต่าง ๆ

2.5 การปฏิบัติตนเหมาะสมกับการเป็นข้าราชการ ได้แก่ การปฏิบัติตนอยู่ในกรอบจรรยาบรรณ และค่านิยมของข้าราชการหรือหน่วยงาน

จันจรา กอบโกย (2541) ได้ศึกษา การปฏิบัติงานของครูโรงเรียนคาทอลิกสังฆมณฑลจันทบุรี ตามทัศนะของผู้บริหารโรงเรียน พบว่า 1) การปฏิบัติงานของครูโรงเรียนคาทอลิก

สังฆมณฑลจันทบุรี ตามทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนโดยรวม ครูมีการปฏิบัติงานอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี (3.37) 2) การปฏิบัติงานของครูโรงเรียนคาทอลิก สังฆมณฑลจันทบุรี ตามทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนที่มีประสบการณ์การทำงาน และระดับการปฏิบัติงานต่างกัน ครูมีการปฏิบัติงานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สรุปได้ว่า คุณลักษณะของครูมีความสัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงานของครู กล่าวคือ เมื่อครูมีการพัฒนาตนเองให้มีลักษณะของครูที่ดี เป็นกัลยาณมิตรต่อเด็กอย่างแท้จริง ย่อมทำให้นักเรียนเกิดความรัก ศรัทธา และประทับใจในตัวครู สามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองให้มีลักษณะเก่ง ดี มีสุข และครูเองก็เกิดความภาคภูมิใจที่ได้เห็นรอยยิ้มของเด็กที่เกิดจากการเรียนรู้ อย่างมีความสุข อันเกิดจากผลการปฏิบัติงานของครู

ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ประเภทของสถานศึกษา ประเภทสถานศึกษา หมายถึง ลักษณะของสถานศึกษาที่เปิดสอนในระดับก่อนประถมถึงประถมศึกษาและเปิดสอนในระดับก่อนประถมถึง ชั้นมัธยมศึกษา เป็นตัวแปรหนึ่งที่มีความสำคัญต่อคุณลักษณะของครูและผลการปฏิบัติงานของครู ซึ่งกฎกระทรวงว่าด้วยการแบ่งระดับ และประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2546 ได้กำหนดการศึกษาในระบบที่เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็น 3 ระดับ คือ การศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา การศึกษาระดับประถมศึกษา และการศึกษาระดับมัธยมศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, หน้า 39-40) ธงชัย สันติวงษ์ (2539, หน้า 229-231) กล่าวว่า ผู้บริหาร และผู้ได้บังคับบัญชาที่รับผิดชอบงานต่างกันจะปฏิบัติงานให้ประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะการปฏิบัติงานที่ทำ และตรงตามความสามารถความต้องการของผู้ปฏิบัติงาน จึงจะทำให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งลักษณะงาน หรือประเภทของงานที่ปฏิบัติเป็นองค์ประกอบหนึ่งของผลการปฏิบัติงาน ซึ่งสอดคล้องกับ รัชนี้ งามมัน (2533, หน้า 88-89) ได้ศึกษาคุณลักษณะของครูที่พึงประสงค์ตามทัศนะของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดสตูล พบว่า ครูควรรู้จักนักเรียนทุกคน จำชื่อนักเรียนได้ และให้คำชมเชยเมื่อนักเรียนกระทำดี และยังสอดคล้องกับ จินดา จิโน (2535, หน้า 83-84) ได้ศึกษาพฤติกรรมการสอนของครูดีเด่นในระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า สิ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้การจัดการเรียนการสอนของครูคณิตศาสตร์มีประสิทธิภาพนั้นมาจากด้านบุคลิกภาพ โดยจะต้องมีลักษณะท่าทางดี สุขภาพกาย และจิตดี การแต่งกายเหมาะกับอาชีพ แสดงให้เห็นว่า บุคลิกมีความจำเป็นและความสำคัญมากที่ครูผู้สอนควรมีคุณลักษณะดังกล่าว คือ แสดงความชื่นชมยินดีต่อความสำเร็จของนักเรียน มีความเป็นมิตร และจริงใจต่อนักเรียน และแต่งกายสะอาดเรียบร้อยเหมาะสมกับ

ความเป็นครู และ จันจรา กอบโกย (2541) ได้ศึกษาการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี ตามทัศนะของผู้บริหารโรงเรียน พบว่า การปฏิบัติงานของครูโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี ตามทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนที่มีระดับการปฏิบัติงานต่างกัน ครูมีการปฏิบัติงานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สรุปได้ว่า สถานศึกษาที่มีประเภท หรือระดับชั้นที่เปิดสอนแตกต่างกันนับเป็นตัวแปรที่สำคัญที่ส่งผลต่อคุณลักษณะของครูและผลการปฏิบัติงานของครูที่แตกต่างกัน ควรจะนำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

วุฒิการศึกษา วุฒิการศึกษา หมายถึง การได้รับความรู้ความสามารถเกี่ยวกับวิชาชีพที่บุคคลได้รับ จึงมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นด้านการใช้อำนาจ ซึ่งความแตกต่างระหว่างบุคคลในหน่วยงานของแต่ละองค์การย่อมมีผลการปฏิบัติงานเป็นสำคัญ บุคลากรที่มีวุฒิการศึกษาสูงจะมีคุณภาพ มีการค้นคว้าทางการศึกษามากขึ้น คนที่ขาดโอกาสทางการศึกษาจะมีความสามารถทางสติปัญญาไม่ถึงขีดกำหนด รุ่ง แก้วแดง (2531, หน้า 15-16) ได้กล่าวไว้ว่า ข้าราชการครูที่มีคุณวุฒิตั้งแต่ปริญญาตรีขึ้นไปมีโลกทัศน์ที่กว้างไกลกว่า สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามัคคี และมีความซื่อตรง มีความเข้าใจอันดีระหว่างครูด้วยกัน สามารถเข้าใจแนวนโยบายได้ดีกว่าครูที่มีวุฒิต่ำกว่าปริญญาตรี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ตลอดจนมีความเชื่อมั่นและความศรัทธาในตนเองมากกว่า และชุมพล บุญชู (2529, หน้า 100) ได้กล่าวว่า ครูโรงเรียนเอกชนที่มีวุฒิตั้งแต่ปริญญาตรีขึ้นไป มีความเชื่อมั่นทางวิชาการ และเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น ตลอดจนผู้ปกครอง มากกว่าครูที่มีวุฒิต่ำกว่าปริญญาตรี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอุบล ภักระ (2535, หน้า 5) ได้ศึกษาตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทำงานของครูมัธยมศึกษา พบว่า ครูที่มีวุฒิการศึกษาสูง มีพฤติกรรมการทำงานที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าครูที่มีวุฒิการศึกษาต่ำ และงานวิจัยของ เปี่ยมจันทร์ สังขะวินิจ (2536, หน้า 107) ได้ศึกษาความต้องการการพัฒนาของพนักงานครูในโรงเรียนสังกัดเทศบาลในจังหวัดชลบุรี ซึ่งเปรียบเทียบความต้องการการพัฒนาของพนักงานครูในโรงเรียนสังกัดเทศบาลในจังหวัดชลบุรี พบว่า พนักงานครูโรงเรียนสังกัดเทศบาลในจังหวัดชลบุรี ที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน แต่มีความต้องการใกล้เคียงกัน

จากผลการวิจัยที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าวุฒิทางการศึกษามีผลต่อสมรรถภาพในการปฏิบัติงานครู โดยส่วนรวมชี้ให้เห็นชัดเจนว่า วุฒิทางการศึกษาของครูในระดับที่ต่างกัน ย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมปฏิบัติงาน ความเอาใจใส่ต่อหน้าที่และความรับผิดชอบ ตลอดจนประสิทธิภาพการสอนแตกต่างกัน ผู้วิจัยเห็นว่า วุฒิทางการศึกษาเป็นตัวแปรที่สำคัญประการหนึ่งต่อคุณลักษณะ

ของครูและผลการปฏิบัติงานของครู จึงกำหนดให้วุฒิการศึกษาเป็นตัวแปรต้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ด้วย

ประสบการณ์ ประสบการณ์การทำงาน หมายถึง ระยะเวลาทำงานที่นานพอที่จะรู้จักเข้าใจในงานประจำที่ทำภายในระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และจำนวนปริมาณประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานประเมินโดยจำนวน และความหลากหลายของตำแหน่ง การบริหารดูแลที่รับผิดชอบและระยะเวลาที่ปฏิบัติกับแต่ละตำแหน่ง เพื่อที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วีรวุฒินัน ปันนิตมัย, 2537, หน้า 33) สอดคล้องกับอำรุง จันทวานิช และคนอื่น ๆ (2527, หน้า 91) ที่ศึกษาเรื่ององค์กำหนดประสิทธิภาพของการประถมศึกษา พบว่า ครูใหญ่ในโรงเรียนที่มีประสิทธิผลสูงมีประสบการณ์สูงกว่าครูใหญ่ที่อยู่ในโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพต่ำ ดิน ปรัชญพฤกธิ์ (2530, หน้า 236) ได้วิจัยเรื่องลักษณะการปฏิบัติงาน และบริหารงานของศึกษานิเทศก์อำเภอตามโครงสร้างใหม่ของสำนักงานศึกษานิเทศก์อำเภอทั้ง 12 เขตการศึกษา พบว่าศึกษานิเทศก์อำเภอที่มีประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งต่างกัน มีการบริหารด้านแผนงานวิชาการ และติดตามผลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เปี่ยมจันทร์ สังขะวินิจ (2536, หน้า 108) ได้วิจัยเรื่อง ความต้องการการพัฒนาของพนักงานครูในโรงเรียน สังกัดเทศบาลในจังหวัดชลบุรี ซึ่งเปรียบเทียบความต้องการการพัฒนาของพนักงานครูสังกัดเทศบาลในจังหวัดชลบุรี จำแนกตามประสบการณ์การทำงานต่ำกว่า 10 ปี และตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป พบว่า ถึงแม้ว่าพนักงานครูโรงเรียนสังกัดเทศบาลในจังหวัดชลบุรีจะมีประสบการณ์การทำงานแตกต่างกัน แต่ยังมีความต้องการพัฒนางานมากใกล้เคียงกัน และ จันจรา กอบโกย (2541) ได้ทำวิจัยเรื่อง การปฏิบัติงานของครูโรงเรียนคาทอลิก สังฆมณฑลจันทบุรีตามทัศนคติของผู้บริหารโรงเรียน พบว่า การปฏิบัติงานของครูโรงเรียนคาทอลิก สังฆมณฑลจันทบุรี ตามทัศนคติของผู้บริหารโรงเรียนที่มีประสบการณ์การทำงาน ต่างกัน ครูมีการปฏิบัติงานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยจึงเห็นว่าประสบการณ์ในการสอนของครูมีผลต่อคุณลักษณะของครูและผลการปฏิบัติงานของครู จึงได้กำหนดประสบการณ์ในการสอนเป็นตัวแปรต้นอีกตัวหนึ่งสำหรับค้นคว้าในครั้งนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกับลักษณะของครูดีที่รวบรวมได้นั้น มีทั้งงานวิจัยภายในประเทศ และงานวิจัยต่างประเทศ ดังนี้ คือ

งานวิจัยในประเทศ

รัชนี งามมัน (2533, หน้า 88-89) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาคุณลักษณะของครูที่พึงประสงค์ ตามทัศนะของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดสตูล พบว่า คุณลักษณะของครูที่พึงประสงค์ คือ 1) ด้านการสอน ครูต้องแจ้งจุดประสงค์การเรียนรู้ก่อนเริ่มการสอนทุกครั้ง ขณะสอนควรมีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับ คุณธรรม จริยธรรม ครูควรให้ความสนใจ และติดตามผลการเรียนอย่างใกล้ชิด โดยนำข้อผิดพลาดจากการตรวจงานมาแจ้ง และอธิบายเพิ่มเติมกับนักเรียน ครูจะต้องใช้ภาษาถูกต้องเหมาะสม พูด และเขียนชัดเจน ให้เสรีภาพแก่นักเรียนในการแสดงความคิดเห็น ใช้วิธีสอนแบบต่างๆ ให้เหมาะกับการเรียน และใช้สื่อการสอนอย่างสม่ำเสมอ 2) ด้านวิชาการ ครูควรมีการศึกษาและค้นคว้าให้มีความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ และนำแนวความคิดใหม่มาใช้ในการแก้ปัญหาในการสอน 3) ด้านสุขภาพและจิตใจ ครูควรมีร่างกายที่แข็งแรง สะอาด ไม่เป็นโรคติดต่อ สุขภาพจิตดี มีอารมณ์มั่นคง ไม่โกรธง่ายเมื่อนักเรียนซักถาม และมีอารมณ์ขันในบางโอกาส 4) ด้านมนุษยสัมพันธ์ ครูควรจะรู้จักนักเรียนทุกคน และจำชื่อนักเรียนได้ ให้คำชมเชยเมื่อนักเรียนทำดี เปิดโอกาสให้นักเรียนสนทนานอกเหนือเวลาเรียน 5) ด้านคุณธรรมและความประพฤติ นักเรียนต้องการครูที่มีเมตตา กรุณา และครูจะต้องยึดมั่นในหลักธรรมศาสนา ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลทั่วไป ไม่ต้องการให้ครูสุบหูหิ้ว และดื่มเหล้า 6) ด้านบุคลิกภาพ ครูควรมีบุคลิกกระตือรือร้น เข้าสอนตรงเวลา มีความรับผิดชอบสูง มีความอดทน แต่งกายสะอาด เรียบง่าย 7) ด้านการอบรม แนะนำ และการปกครอง นักเรียนต้องการให้ครูใช้เหตุผลในการตัดสินความถูกต้องของนักเรียน ควบคุมให้นักเรียนอยู่ในระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด 8) ด้านการเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย นักเรียนต้องการให้ครูยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และการมีระเบียบวินัย ครูควรเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี

จินดา จิโน (2535, หน้า 83-84) ได้ศึกษาพฤติกรรมการสอนของครูดีเด่นในระดับประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า สิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูคณิตศาสตร์มีประสิทธิภาพนั้นมาจากส่วนประกอบ 3 ด้าน คือ 1) บุคลิกเฉพาะตัวของครู ซึ่งเป็นบุคลิกทั้งภายนอก และภายใน อันได้แก่ เป็นบุคคลที่มีลักษณะท่าทางดี สุขภาพกายและจิตดี การแต่งกายเหมาะสมกับอาชีพ มีความรับผิดชอบ เป็นผู้มีความรู้ในสาขาวิทยาศาสตร์เป็นอย่างดี มีความเข้าใจ และสามารถปฏิบัติตามแนวทางการบริหารทางวิชาการได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับชั้นเรียน มีความศรัทธาในวิชาชีพครู และมีความพยายามในการพัฒนาวิชาชีพอยู่เป็นประจำและสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือมีมนุษยสัมพันธ์ดี

2) บรรยากาศในห้องเรียน ได้แก่ การจัดสภาพภายในห้องเรียน ซึ่งประกอบด้วยการจัดที่นั่ง วัสดุอุปกรณ์รวมทั้งครุภัณฑ์ต่าง ๆ อย่างถูกต้องถูกทาง เอื้อต่อการจัดกิจกรรมตามหลักสูตร ครูมีการ จัดป้ายนิเทศ หรือมุมประสบการณ์ให้สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเน้นให้ผู้เรียนได้ มีส่วนร่วม ในการจัดสภาพห้องเรียนควรคำนึงถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน ซึ่งได้แก่ ความรัก ความอบอุ่น การเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด ความเป็นกันเอง การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้คิด และ แสดงออก ครูยอมรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน การฝึกทักษะให้ทำงานกลุ่ม การปฏิบัติตาม วิธีชีวิตประชาธิปไตย และระเบียบต่าง ๆ ของห้องเรียน มีส่วนทำให้กิจกรรมการเรียนการสอน ดำเนินไปได้อย่างถูกเป้าหมาย 3) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน และชุมชน ประสบการณ์ในการทำงานแบบอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากงานสอนทำให้ครูเข้าใจในระบบการทำงาน ปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ สิ่งที่เหมาะสมในการทำงานสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูล หรือประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้

มยุรี เสวตน้อย (2542, หน้า 71- 72) ได้วิจัยเรื่อง คุณลักษณะของครูที่ดีตามแนวคิดของ นักเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่าคุณลักษณะของครูที่ดีตามแนวคิดของนักเรียน ประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร มีรายละเอียดดังนี้ คือ 1) ด้านบุคลิกภาพ ครูควรพูดจา ไพเราะ สุภาพ เข้าใจง่าย เป็นคนใจดีมีเหตุผล ไม่คูเกินไป มีอารมณ์ดี ยิ้มแย้ม แจ่มใส ให้ความ รัก ความอบอุ่น ดูแลเอาใจใส่นักเรียนทุกคน มีความอดทน อดกลั้น ไม่โกรธง่าย จิตใจ หนักแน่น มีความรู้ มีความคิดริเริ่ม มีบุคลิกดี แต่งกายสุภาพ สะอาดเรียบร้อย ไม่ใช้คำพูด หยาบคาย ดุด่า ตี โทษนักเรียนอย่างรุนแรง มีร่างกายสมส่วน แข็งแรง สุขภาพดี มี มนุษยสัมพันธ์ ร่วมงานกับผู้อื่นได้ดี อีกทั้งไม่เสพยาเสพติด ไม่กินเหล้า ไม่สูบบุหรี่ และจำชื่อ นักเรียนได้ 2) ด้านวิชาชีพครู ครูควรมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ มีระเบียบวินัย เข้าสอนตรง เวลา ไม่ขาดงานบ่อย สอนดี สามารถอธิบายให้นักเรียนเข้าใจและใช้สื่อ ใช้เทคโนโลยีในการ สอน มีประชาธิปไตยในห้องเรียน สอนให้นักเรียนรู้จักคิดแก้ปัญหาเป็น จัดกิจกรรมส่งเสริม ความสามารถของนักเรียน จัดห้องเรียนให้สะอาด สวยงาม น่าเรียน 3) ด้านคุณธรรม จริยธรรม ครูควรให้คำปรึกษาหารือ เข้าใจและเป็นกันเองกับศิษย์ ไม่ลำเอียง ให้ความยุติธรรมกับศิษย์ ทุกคน ให้อภัย ช่วยเหลือ อบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนดี รักและเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ศิษย์ทุกคน มีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นแบบอย่างที่ดีของนักเรียน ยอมรับความ สามารถของศิษย์ และชื่นชมยินดีเมื่อศิษย์ประสบความสำเร็จ

วิจิต จิตรจักร (2542, หน้า 297) ได้วิจัยเรื่อง คุณลักษณะของครูดีเด่นตามทัศนะของ ครูผู้สอน ผู้บริหารโรงเรียน และศึกษานิเทศก์ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดหนองคาย

พบว่า คุณลักษณะที่สำคัญของครูดีเด่น คือ การปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน การแสวงหา และใช้ข้อมูลข่าวสารในการพัฒนา ความร่วมมือกับผู้อื่นในสถานศึกษาอย่างสร้างสรรค์ การตัดสินใจปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดกับผู้เรียน ความมุ่งมั่นพัฒนาผู้เรียนให้เต็มศักยภาพ และการปฏิบัติกิจกรรมทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาวิชาชีพอยู่เสมอ

ณฐพงศ์ ปรัชญาภิรักษ์ (2535, หน้า 104-107) ได้วิจัยเรื่อง คุณลักษณะของครูที่เป็นแบบอย่างแก่นักเรียนตามทัศนะของนักเรียน และผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญจังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่าคุณลักษณะของครูที่เป็นแบบอย่างแก่นักเรียน ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านบุคลิกภาพ ด้านจริยธรรม ด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านสังคม

วิภาวี เวทวงศ์ (2545, หน้า 103-105) ได้วิจัยเรื่อง การวิเคราะห์องค์ประกอบคุณลักษณะของครูดีเด่นสายงานการสอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า องค์ประกอบคุณลักษณะของครูดีเด่นสายงานการสอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มี 8 ด้าน คือ 1) ด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยครูใช้วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยเน้นนักเรียนเป็นสำคัญ ตั้งใจและมุ่งมั่นในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ให้นักเรียนรู้จักคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง 2) ด้านคุณธรรมและจริยธรรม โดยครูต้องเชื่อมั่นในการทำมาค้าดี สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ มีความซื่อสัตย์สุจริต 3) ด้านความเป็นประชาธิปไตย ครูต้องมีความสำนึกในสิทธิและหน้าที่ กล้าที่จะต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของสังคม และปฏิบัติตามกฎของสังคมในการอยู่ร่วมกัน 4) ด้านการพัฒนาตน และเพื่อนครู ครูต้องปรับปรุงตนเองเสมอ เต็มใจช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานและมีการจัดระบบการทำงานของตนเอง ต้องชวนชวนหาความรู้อยู่ตลอดเวลา และช่วยเหลือเพื่อนครูในด้านการจัดกระบวนการเรียนการสอน 5) ด้านบุคลิกภาพ ครูต้องสามารถวางตัวได้เหมาะสมตามกาลเทศะ มีความสุขุมรอบคอบ มีความสุภาพอ่อนโยน สามารถออกอักษระได้ชัดเจน 6) ด้านผลงานทางวิชาการ ครูต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น มีสื่อประกอบกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอยู่เสมอ มีการทำแผนการสอนเพื่อวางแผนจัดกระบวนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น มีการทำวิจัยในชั้นเรียน และนำผลของการวิจัยมาใช้ในการพัฒนานักเรียน 7) ด้านมนุษยสัมพันธ์ ครูต้องมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความเอื้ออาทร และให้ความเอาใจใส่บุคคลอื่น

กรมวิชาการ (2535) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรมของครูในอุดมคตินักเรียนระดับประถมศึกษา” กลุ่มตัวอย่างของการวิจัยครั้งนี้ คือ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา

ปีที่ 4-6 ในโรงเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง 14 โรงเรียนและโรงเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ 14 โรงเรียน ใน 14 จังหวัด พบว่า พฤติกรรมของครูที่มีจำนวนนักเรียนทั้ง 2 กลุ่ม ระบุสูงสุด คือ พฤติกรรมด้านคุณลักษณะ ส่วนพฤติกรรมของครูที่มีจำนวนนักเรียนระบุรองลงมายังคงเป็น พฤติกรรมด้านคุณลักษณะ และพฤติกรรมด้านการเรียนการสอน

จากแนวคิดของนักเรียนที่มีต่อพฤติกรรมของครูใน 3 ประเด็นหลักที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เมื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบตามความเห็นของนักเรียนทั้ง 2 กลุ่ม พบว่า พฤติกรรมที่มีความสอดคล้องกันเป็นจำนวนมากในด้านต่าง ๆ ได้แก่ 1) ด้านคุณลักษณะ ครูต้องอารมณ์ดี ร่าเริง ชี้แนะ ชื่นชม ไม่ดุด่าด้วยถ้อยคำที่ไม่สุภาพ และตักเตือนนักเรียนโดยไม่มีเหตุผล พุดจาไพเราะ อ่อนหวาน ไม่หยาบคาย ไม่ดื่มสุรา สูบบุหรี่ เล่นการพนัน และติดสิ่งเสพติด 2) ด้านการเรียนการสอน ในการสอนต้องอธิบายให้ชัดเจน เข้าใจง่าย มีเกมเพลง นิทาน ประกอบการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนสนุกสนานกับการเรียน มอบหมายงานให้เหมาะสมกับเวลา และลักษณะของผู้เรียน อบรมสั่งสอนให้เด็กมีมารยาทดี มีความประพฤติดี มีความกตัญญู และมีวินัย 3) ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ครูควรเอาใจใส่นักเรียน ว่ากล่าวตักเตือนเมื่อทำผิดและให้โอกาสแก้ตัว ให้ความรักความจริงใจกับนักเรียนอย่างเท่าเทียมกันและทั่วถึง เข้าใจความรู้สึกของนักเรียน พร้อมทั้งรับฟังความคิดเห็น ไม่ย้ายโรงเรียนบ่อย 4) ด้านแรงจูงใจ และการเสริมแรง ครูต้องไม่ลงโทษโดยการตี แต่ให้ใช้การตักเตือน แจกหนังสือ สมุด ดินสอ ให้แก่นักเรียนเป็นรางวัล ด้านการสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน/โรงเรียน ตกแต่งชั้นเรียนให้สวยงามน่าอยู่ กว้างขวาง เรื่องความสะอาด พัฒนาและสร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียน

งานวิจัยต่างประเทศ

แอ็คซอย (Aksoy, 1998) ได้ทำการวิจัยในหัวข้อ ความคิดเห็นของเด็กนักเรียนระดับประถมศึกษาตอนปลายในประเทศตุรกีเกี่ยวกับคุณสมบัติของครูที่ดี จากการวิเคราะห์ข้อมูลค้นพบว่า มี 3 ประเด็นหลักที่ครูดีควรมี คือ (1) ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน (2) บุคลิกภาพของครู (ควรมีเมตตา และเป็นมิตร) (3) ควรเตรียมการสอนให้เหมาะสมกับระดับของเด็ก สามารถอธิบายเนื้อหาของหัวข้อต่าง ๆ ได้ชัดเจน และมีการทบทวนตั้งคำถาม และกระตุ้นให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น สอนความคิดใหม่ๆ และทักษะต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ ออกข้อสอบไม่ยาก ไม่ให้การบ้านมากเกินไป ให้นักเรียนมีเวลาพักผ่อน และสอนบทเรียนสนุก ไม่น่าเบื่อ

โลแมน (Lowman, 1996) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องคุณลักษณะของครูต้นแบบ เป็นการวิจัยแบบพรรณนาเชิงคุณภาพ เกี่ยวกับลักษณะนิสัยของครูที่มีประสิทธิภาพ จากการวิจัยพบว่า ครู

ต้นแบบนั้นจะต้องเป็นครูที่ดีในความทรงจำของเด็ก จะต้องเป็นคนชอบศึกษาและช่างสังเกต บันทึกข้อมูล จะต้องเป็นผู้ที่เคยได้รับการเสนอชื่อได้รับรางวัลทางการสอน มีความรู้เรื่องการเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ย และเป็นครูที่ไม่ฟุ่มเฟือย ปัจจัยร่วม คือ สามารถเสนอผลงานให้ปรากฏได้อย่างชัดเจนเป็นระบบและมีแนวคิดที่น่าสนใจ มีมนุษยสัมพันธ์ดี เชื่อถือได้ น่าเคารพ และเอาใจใส่ช่วยเหลือนักเรียน

โทมัสและมอนต์โกเมรี (Thomas & Montgomery, 1998) ได้ศึกษาวิจัยการเป็นครูที่ดี: ผลสะท้อนจากการปฏิบัติงานของครูในทัศนะของเด็กนักเรียน เขาได้ทำการวิจัยโดยใช้วิธีการสังเกตเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของครูในการจัดการเรียนการสอน และสัมภาษณ์ความคิดเห็นของเด็กเกี่ยวกับคุณลักษณะของครูที่ดีควรมีอะไรบ้าง จากการสัมภาษณ์ได้ข้อสรุปว่า ครูจะเป็นครูที่ดีต้องมีคุณลักษณะ 4 ประการ คือ 1) มีความสุภาพอ่อนโยน 2) ต้องสนใจ และเอาใจใส่ดูแลเด็ก 3) ต้องมีความเข้าใจเด็ก 4) ต้องมีอารมณ์สนุกสนานและรักเด็ก

เรนดอนและแจโลโม (Rendon & Jalomo, 1995) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวัดผลงานสอนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยงานวิจัยได้แสดงคุณลักษณะของครูที่ดี และหลักการวัดผลที่สนับสนุนการเรียนรู้ของเด็กดังนี้ 1) นักเรียนได้ประสบการณ์จริงในห้องเรียน 2) ความรู้มาจากแหล่งการศึกษาของอดีตจากที่ต่าง ๆ ในโรงเรียน 3) ครูเป็นผู้จัดสภาพในห้องเรียน เด็กเป็นศูนย์กลางการเรียน มีเทคนิคต่าง ๆ ที่น่าสนใจ และ 4) ส่งเสริมให้นักเรียนศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น เป็นการศึกษาต่อเนื่อง ซึ่งครูที่ดีต้องยอมรับความคิดเห็นและความสามารถของเด็ก ครูต้องมีความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ไม่จำเจ และสอนนักเรียนได้ดีน่าสนใจ มีการสร้างแรงจูงใจในการเรียนของนักเรียน ครูต้องใจกว้างอดทน และมีความคิดก้าวหน้า เปิดเผย มีการสำรวจ สัมภาษณ์ และจัดกลุ่มเฉพาะในการยกระดับ สภาพครูที่มีพฤติกรรมการสอนแบบไม่ปิดกั้นตนเองจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยี

โอเลส (Ohles, 1970, pp. 38-39) ได้ทำการวิจัยลักษณะของครูที่พึงปรารถนาของนักเรียน ได้ข้อมูลสรุปจากการวิจัยว่า นักเรียนชอบครูอาจารย์ที่มีลักษณะเป็นกัลยาณมิตร คือ รักที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลแก่นักเรียน ส่วนพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนนั้นชอบครูที่ทำงานเก่ง ฉลาด และเอาใจใส่ดูแลเด็กนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ ผู้บริหารชอบครูที่มีลักษณะทำงานโดยไม่บ่น แม้ว่างานที่ได้รับมอบหมายจะหนักเพียงใดก็ตาม ส่วนคณะกรรมการบริหารการศึกษาชอบครูที่มีความรู้ดี มีความมั่นคง ไม่มีอันตรายและเงินเดือนถูก

ไรอันส์ (Ryans, 1970, p. 106) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของครูที่ดี โดยศึกษาจากครูประถมและมัธยมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะของครูที่ดีมี 9 ประการ คือ

1) ให้ความอบอุ่นและความเป็นมิตร 2) มีความรับผิดชอบ 3) มีความกระตือรือร้น มีความคิดสร้างสรรค์ 4) สนใจในความคิดเห็นของนักเรียน 5) สนใจพฤติกรรมประชาธิปไตยในชั้นเรียน 6) สนใจความคิดเห็นของผู้บริหารและผู้ร่วมงาน 7) สอนโดยยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง 8) สื่อความหมายโดยใช้ภาษาที่ถูกต้อง 9) อารมณ์มั่นคง สม่ำเสมอ ปรับตัวได้ดี

แคลเดอร์อน (Calderon, 1989, p. 1512-A) ได้ศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะของครูที่สอนได้ดีเยี่ยมในทัศนะของนักเรียน เพื่อนครูและผู้บริหารโรงเรียนในเขตวิทยาลัยชุมชนลอสแอนเจลิส ผลการศึกษาพบว่า นักเรียน ครู ผู้บริหาร มีความเห็นตรงกัน โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับคุณภาพหรือคุณลักษณะที่ดี 3 ประการ คือ ลักษณะการสอนที่ดี ลักษณะเกี่ยวกับบุคลิกที่ดี และลักษณะที่เกี่ยวกับวิชาชีพครู ผลการศึกษาไม่พบความแตกต่างระหว่างความคิดเห็นของทั้ง 3 กลุ่ม

ไซทส์ (Seitz, 1990, p. 2513-A) ได้ศึกษาเปรียบเทียบ และวิเคราะห์คุณลักษณะบางประการของครูดีเด่น ประจำปี ค.ศ.1984 ในรัฐอิลลินอยส์ เพื่อศึกษาคุณลักษณะและเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูดีเด่น ประจำปี ค.ศ.1984 ในรัฐอิลลินอยส์กับครูทั่วไป จากการศึกษา พบว่า มีความแตกต่างระหว่างความคิดเห็นของครูดีเด่นกับครูทั่วไป โดยพบว่า ครูดีเด่นมีคุณลักษณะทางด้านการศึกษาหาความรู้ ประสบการณ์ในการทำงาน ความมีชื่อเสียง และได้รับรู้งานทางด้านวิชาการดีกว่าครูทั่วไป นอกจากนี้ครูดีเด่นยังมีความเอาใจใส่และรับผิดชอบในการทำงานและการสอนดีกว่าครูทั่วไป

วิทตี้ (Witty, 1974, pp. 622-671) ได้ทำการวิเคราะห์จดหมายของนักเรียนชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา จำนวน 12,000 คน พบว่า ครูดีที่นักเรียนต้องการควรมีเจตคติที่ดีต่อระบอบประชาธิปไตย มีความกรุณาและสนใจเด็กเป็นรายบุคคล อดทน มีความสนใจกว้างขวาง มีลักษณะท่าทางดี มีอารมณ์ขัน มีความประพฤติดีและคงเส้นคงวา สนใจในปัญหาของเด็ก รู้จักยืดหยุ่น รู้จักยอมรับและยกย่อง คำนว้าหาวิธีการสอนแบบใหม่ๆ อยู่เสมอ มีความสามารถพิเศษในการสอนแต่ละวิชา และมีวิธีสอนที่แปลกใหม่อยู่เสมอ

ริเช (Reche, 1991, p. 3046-A) ได้ศึกษาสมรรถภาพในการสอนของครูที่สอนการศึกษาผู้ใหญ่ ตามทัศนะของศึกษานิเทศก์ และครูผู้สอนในประเทศเคนยา จากการศึกษาพบว่า ลักษณะของครูที่สอนอย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีความรอบรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาและพัฒนาการของเด็ก การวางแผนโภชนาการ การรักษาสุขภาพอนามัย และการเกษตรของครอบครัว เก็บรักษาระเบียบสะสมของนักเรียนในชั้นเรียน ต้องสร้าง และใช้แผนการสอน มีความมั่นใจในการสอนทั้งใน และนอกห้องเรียน ตรงต่อเวลาในการสอน สามารถทำงานร่วมกับผู้นำและทุกคนในชุมชน ความเข้าใจถึงความต้องการในการเรียนของผู้เรียน สอนนักเรียนตามระดับความสนใจ และ

ช่วยเหลือนักเรียนให้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอน

สกอตต์ (Scott, 1991, p. 3226-A) ได้ศึกษาและเปรียบเทียบลักษณะ และโครงการของ ครูดีเด่น และคุณลักษณะครูดีเด่นตามที่รัฐเท็กซัสได้กำหนดขึ้นมา โดยศึกษาใน 3 ประเด็นคือ เกี่ยวกับความหมาย หรือนิยามของครูดีเด่น ความรับผิดชอบของครูดีเด่น และรางวัลสำหรับครู ดีเด่น ผลจากการศึกษาพบความแตกต่างลักษณะของโครงการ เช่น โครงการของรัฐเมน พบว่า ครูดีเด่นนั้นจะเป็นที่ปรึกษาหารือ หรือเป็นที่ปรึกษาให้กับเพื่อนร่วมงาน ในขณะที่โครงการของ รัฐเทนเนสซีจะเน้นกิจกรรมต่าง ๆ ของครูดีเด่นที่เกี่ยวกับห้องเรียนมากกว่า และจากการศึกษา ลักษณะรายการของโครงการที่จัดขึ้น พบว่าวัตถุประสงค์อันดับแรกของโครงการ คือ ต้องการที่จะ สนับสนุน และช่วยเหลือครูที่จัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้อง ได้ดี และผู้ที่มีความเป็นครู อย่างแท้จริง

แฮนกิน (Hankin, 1991, p. 3044-A) ได้ศึกษาเกณฑ์ที่คณะกรรมการการศึกษาของ กรุงนิวยอร์กใช้ในการตัดสินความสามารถของครูเพื่อทำสัญญาจ้างครู จากปี ค.ศ. 1959-1986 โดยอาศัยจากรายงานเกณฑ์การประเมินผลของกรมการศึกษาในนิวยอร์ก ซึ่งได้รวบรวมจาก วันที่ 2 เมษายน 1959 ถึง 30 มิถุนายน 1986 จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ครูที่มีความสามารถ และมีความเหมาะสมที่จะจ้างทำการสอนนั้นจะต้องประกอบด้วย 1) สุขภาพต้องมีความสมบูรณ์ แข็งแรง 2) รู้ และเข้าใจบทบาทของตนเอง 3) สร้างความสัมพันธ์อันดีกับนักเรียน 4) มีความรู้ เกี่ยวกับการสอน 5) มีความรับผิดชอบ 6) มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูด้วยกัน 7) สร้าง ความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บริหาร และกรรมการของโรงเรียน 8) สร้างความสัมพันธ์อันดีกับ ผู้ปกครองนักเรียน 9) รู้จักปรับปรุงและพัฒนาตนเองอยู่เสมอ 10) มีความรู้เกี่ยวกับการทดสอบ

ไวท์ (White, 1998, p. 2539-A) ได้ศึกษาพื้นฐาน และคุณลักษณะของครูที่มีความมุ่งมั่น ในการสอนในสหรัฐอเมริกา โดยศึกษาจากครูใหญ่ จำนวนร้อยละ 40 ของครูใหญ่จากร้อยละ 69 ของโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการ และศึกษาจากครูจำนวนร้อยละ 44 ของครูจากร้อยละ 100 ของครู ที่เข้าร่วมโครงการ จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า คุณลักษณะที่เป็นมาตรฐานของครูมีลักษณะ คือ มีความมั่นใจในตัวเองสูง มีความรู้ดี มีประสบการณ์ และมีทักษะ ความชำนาญ มีทัศนคติที่ดี และมีความยินดีในอาชีพการสอน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของครู และผลการปฏิบัติงานของครู ทั้งใน และต่างประเทศ พอสรุปได้ว่า ครูในยุคปฏิรูปการศึกษา ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง จะต้องมี คุณลักษณะของครูที่ดี เพราะสังคมได้ให้การยกย่องนับถือครูว่าเป็นปูชนียบุคคล และตระหนักใน ความรู้ความสามารถ และจริยวัตรอันดีงามของครูมาตลอด ดังนั้น บุคคลใดที่มีความตั้งใจหรือมี

ความสนใจที่จะปฏิบัติงานในวงการอาชีพครู จะต้องตระหนักในความเป็นครู ประพฤติตนให้เหมาะสมกับบทบาท และหน้าที่ สมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นครู ได้อย่างเหมาะสมกับกาลเทศะ และบุคคล ส่วนผลการปฏิบัติงานของครูเป็นผลสำเร็จจากการมีคุณลักษณะของครูที่ดี ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาของไทยได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ มีคุณภาพที่ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างเศรษฐกิจ และสร้างชาติให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศได้ นอกจากนั้น ยังมีตัวแปรอื่นที่สัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงานของครู ได้แก่ ประเภทสถานศึกษา วุฒิการศึกษา ประสบการณ์ และคุณลักษณะของครู ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการปฏิบัติงานของครูในสถานศึกษา